

Rolf K. Andersen

Reaktivisering av uførepensjonister

Potensial og hindringer

Rolf K. Andersen

Reaktivisering av uførepensjonister

Potensial og hindringer

© Fafo 2007

ISBN 82-7422-576-7

ISSN 0801-6143

Omslag: Fafos Informasjonsjonsavdeling

Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord	5
1 Innledning	7
1.1 Problemstilling.....	7
1.2 Datamaterialet	7
1.3 Representativitet	9
1.4 Hvem er de uføre? Bakgrunnskjennetegn.....	10
1.5 Gangen i rapporten.....	15
2 De uførepensjonertes holdning til reaktivisering	17
2.1 Andel uførepensjonister som har vurdert en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet	17
2.2 Uførepensjonisters vurdering av sannsynligheten for en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet.....	20
2.3 Oppsummering.....	23
3 Barrierer og muligheter for reaktivisering.....	25
3.1 Trekk ved arbeidsmarkedet og arbeidsgivere	26
3.2 Syn på de økonomiske konsekvensene av reaktivisering	37
3.3 Hindrer synet på egen arbeidskapasitet reaktivisering?	41
3.4 Er det kompetansehindringer for reaktivisering?.....	45
3.5 Hva er den viktigste hindringen for reaktivisering?	48
3.6 Oppsummering.....	49
4 Kjennskap til tiltak og hjelpeapparatets rolle	51
4.1 Kjennskap til tiltak for reaktivisering	51
4.2 Hjelpeapparatets rolle i reaktiviseringsprosessen.....	54
5 Avslutning og oppsummering.....	63
Litteratur	67
Vedlegg 1 – Utvalg, gjennomføring og frafall.....	69
Vedlegg 3 – Hvem er de uføre, tabeller bakgrunnskjennetegn.....	79

Forord

Antall personer som mottar uførepensjon, har stadig økt de siste 25 årene. Ved utgangen av 2006 var det nær 330 000 personer som mottok uførestønad. Om lag 80 prosent er helt uføre, de resterende 20 prosentene mottar en gradert ytelse. Mens andelen uføre, som andel av befolkningen, på slutten av 1980-tallet lå rundt 6 prosent, utgjorde de i 2005 nær 11 prosent. Dette skjedde til tross for at det offentlige har satset mer og mer ressurser på å redusere både tilgangen til uførepensjon og på reaktivisering av de som faktisk har blitt tilkjent en uføreytelse.

Hensikten med denne rapporten er å kartlegge hva de uførepensjonerte selv mener om muligheten for reaktivisering, og hvilke hindringer som ligger i veien for en sterkere tilknytning til arbeidslivet. Basis for rapporten er en utvalgsundersøkelse blant uførepensjonister som er tilkjent uførestønad i perioden 1991–2005.

Prosjektet er utført på oppdrag fra «FARVE – forsøksmidler, arbeid og velferd», som forvaltes av Arbeids- og velferdsetaten. Prosjektet har hatt en referansegruppe som har kommet med innspill til spørreskjema og utvalgsplan for prosjektet. Referansegruppen ved Torill Bjørnsen (Arbeids- og velferdsdirektoratet), Øystein Haram (Arbeids- og inkluderingsdepartementet) og Kenneth Stien (NHO) takkes for innsiktsfulle bidrag i denne prosessen.

I forbindelse med gjennomføring av undersøkelsen har Ola Thune (Arbeids- og velferdsdirektoratet) gitt viktige innspill til uttrekksprosedyren fra pensjonsregisteret. Han har også gjennomført selve trekkingen og koblet på et sett med registervariabler til undersøkelsen. Hans bistand i den prosessen har vært viktig og er gjennomført svært innsiktsfullt og effektivt. Norstat AS har stått for selve intervjuarbeidet. En stor takk til Per Olav Krabøl som har organisert og fulgt opp dette arbeidet på en smidig og svært ryddig måte.

Tove Midtsundstad har vært intern kvalitetssikrer på Fafo. Hennes kunnskap om og erfaring fra emnet tidligpensjonering har vært helt uvurderlig både i planleggingen, i gjennomføringen og i arbeidet med å skrive selve rapporten. Den endelige rapporten, med de feil og mangler som måtte forekomme, er likevel helt og fullt forfatterens ansvar.

Oslo, mars 2007
Rolf K. Andersen
prosjektleder

1 Innledning

1.1 Problemstilling

Hovedproblemstillingen for dette prosjektet vil være å kartlegge potensialet og hindringene for reaktivisering blant uførepensjonister. Dette vil bli belyst gjennom følgende tre delproblemstillinger:

- Hvor mange og hvilke grupper av uførepensjonister har vurdert å komme helt eller delvis tilbake i arbeid?
- Hvordan vurderer de uførepensjonerte selv sannsynligheten for å endre sin tilknytning til arbeidsmarkedet?
- Hvilke barrierer/hindringer kan sies å være til stede i arbeidsmarkedet, i trygdesystemet eller hos den enkelte uførepensjonist, slik at de ikke ønsker, har evne eller får mulighet til å jobbe?

1.2 Datamaterialet

Utvalget er hentet fra NAVs register over alle som mottar pensjonsytelser fra folketrygden. Dette registeret inneholder en løpende oppdatert database over samtlige personer som mottar uførepensjon. Utgangspunktet for prosjektet var at det skulle gjøres en tverrsnittsundersøkelse blant uførepensjonister, slik at man skulle kunne si noe om reintegreringspotensialet i den samlede uførebefolkningen. Det har likevel vært hensiktsmessig å sette noen begrensninger med hensyn til hvem som kunne bli med i undersøkelsen. Følgende grupper ble derfor utelatt når utvalget skulle trekkes:

- personer som er over 65 år
- personer som har blitt uføre fra de var 18 til 25 år
- personer som er bosatt i utlandet
- personer som er registrert som døve (primær- eller sekundærdiagnose)

- personer som er registrert som psykisk utviklingshemmede (primær- eller sekundærdiagnose)
- personer som er registrert med organiske psykiske lidelser / schizofreni og paranoide lidelser (primær eller sekundærdiagnose)

Per 01.01.2004 ble ordningen med tidsbegrenset uførestønad innført. Tidsbegrenset uførestønad gis når man oppfyller vilkårene for å motta en uføreytelse, men hvor den fremtidige inntektsevnen er usikker. Tidsbegrenset uførestønad kan gis for en periode på fra ett til fire år. Det ligger også i denne ordningen at de som blir tilkjent tidsbegrenset uførestønad, skal få en særskilt oppfølging fra trygdekontoret (senere NAV). Målet med oppfølgingen er at så mange som mulig av de som blir tilkjent tidsbegrenset uførestønad, skal kunne komme tilbake i arbeid eller øke arbeidsinnsatsen. Gruppen av tidsbegrensede uføre gis dermed en helt spesiell status i uførebefolkningen i den forstand at det antas at de har et høyere reintegreringspotensial enn de som blir tilkjent permanent uførestønad. De skal også få en tettere oppfølging fra de offentlige hjelpeinstansene enn det som er vanlig for de som blir tilkjent permanent uførestønad. Ved utgangen av 2005 utgjorde de tidsbegrensede uføre 5,5 prosent av den totale uførebefolkningen. I en utvalgsundersøkelse ville de med andre ord utgjøre en svært liten andel dersom man trakk rent tilfeldig, med mindre man gjennomførte et svært høyt antall intervjuer.

Siden gruppen av tidsbegrensede uføre er spesielt interessant i et reaktiveringsperspektiv, ble det besluttet å gjøre en stratifisering til et høyere måltall intervjuer for denne gruppen. For å kunne se om det er forskjeller mellom de tidsbegrensede uføre og de permanente uføre, ble det gjennomført 200 intervjuer av de tidsbegrensede uføre av en total på 1050 intervjuer. Med 200 tidsbegrensede uføre og 850 permanente er det tilstrekkelig til å se om det er vesentlige forskjeller mellom de to gruppene i synet på reaktivisering. Stratifiseringen medfører dermed en overrepresentasjon av tidsbegrensede uføre i det samlede datamaterialet. Det er kompensert for denne systematiske skjevheten i analysene ved å vekte utvalget slik at de tidsbegrensede og de permanente uføre får en proporsjonal fordeling. Det er det vektete utvalget som benyttes i den videre fremstillingen og analysene, bortsett fra i de tilfellene vi fokuserer på forskjellene mellom de to gruppene.

Datainnsamlingen ble gjort ved såkalt CATI-basert telefonintervjuing. Norstat har stått for datainnsamlingen og påføring av telefonnummer til respondentene. Alle respondenten i utvalget fikk også et varslingsbrev før undersøkelsen startet. Brevet informerte om at de var trukket ut til å delta i undersøkelsen og ga en kort beskrivelse av hensikten med prosjektet og innholdet i selve spørreundersøkelsen. Intervjuene ble foretatt i januar 2007.

Begrunnelsen for å velge telefonintervju, i stedet for et postalt utsendt spørreskjema, var todelt. For det første vil man ved å benytte telefonintervju ha en eksakt styring når

det gjelder stratifiseringer i utvalget. Som vist over hadde vi i denne undersøkelsen satt egne stratifiseringsmål for tidsbegrensede og permanente uføre. For det andre gir telefonintervju langt bedre kontroll på filtreringer i spørreskjemaet enn det et skriftlig spørreskjema gir. I det skjemaet som skulle benyttes for denne undersøkelsen, var det også klart at det måtte bli en del filtreringer blant annet mellom de som er helt uføre, og de som er delvis uføre. I et skriftlig skjema måtte filtreringen blitt forklart skriftlig for respondenten, og respondenten måtte selv påse at hun fulgte de skriftlige beskjedene om filtrering. Dette kan være komplisert for respondenten og lett føre til feil dersom det er mange av denne typen filtreringer. Ved telefonintervjuer styres dette automatisk ut fra hvordan respondenten faktisk svarer, verken intervjuer eller respondent trenger å forholde seg aktivt til filtreringen.

Bruttoutvalget som ble trukket, var totalt på 4444 uførepensjonister. Av disse var 816 tidsbegrenset uføre, mens 3628 var permanente uføre. Da selve intervjuarbeidet startet, ble respondentene ringt opp i tilfeldig rekkefølge til måltallene for undersøkelsen var oppnådd. I dette tilfellet vil det si totalt 1050 intervjuer. Dersom man ser antall svar i forhold til de personene man faktisk har vært i direkte kontakt med (2133 personer), har undersøkelsen en svarprosent på 49. Dersom dette frafallet inkluderer de som det ikke var mulig å finne et registrert telefonnummer på, eller som hadde feil registrert telefonnummer (til sammen 578 personer), gir dette en svarprosent på 39. Dette er på linje med det man har sett i andre undersøkelser rettet mot uførebefolkningen (se for eksempel Blekesaune og Øvrebye 2001). Se vedlegg 1 for en mer detaljert gjennomgang av utvalg, gjennomføring og frafall.

1.3 Representativitet

NAV utgir årlige oversikter som viser fordelingen på en del utvalgte kjennetegn for uførebefolkningen.¹ Statistikken publiseres separat for tidsbegrensede og permanente uføre. Ved å slå sammen disse statistikkene er det mulig å sammenstille en analyse av alder og kjønn for uførebefolkningen totalt (populasjonen) og fordelingen i utvalget. I sammenligningen under (jf. tabell 1.1) er det for kjønnsfordelingen også utelatt de alderskategoriene som ikke omfattes av undersøkelsen.

Tabell 1.1 (neste side) viser at de eldste uførepensjonistene er noe overrepresentert i utvalget sammenlignet med populasjonen. Særlig gjelder dette den yngste alderskategorien. Årsaken til dette henger mest sannsynlig sammen med at den yngste aldersgruppen er preget av relativt alvorlige sykdommer. Blekesaune (2005) viser i sin studie av unge uføre at ulike psykiske lidelser og adferdsforstyrrelser utgjør over halvparten

¹ På www.nav.no under «Om nav» og «Tall og analyse» publiseres statistikk om de som mottar uførepensjon.

Tabell 1.1 Alderssammensetning og kjønnsfordeling totalt (populasjonen) blant de uføre og i utvalget. I prosent

Alder	Totalt	Utvalg
25-34	6	1
35-44	15	10
45-55	28	28
55-64	51	61
Totalt	100	100

	Totalt	Utvalg
Kvinner	58	60
Menn	42	40
Totalt	100	100

av de unge uføres primærdiagnose. Når man i tillegg vet at unge generelt er vanskelig å få til intervjuer med i generelle befolkningsstudier, er det derfor ikke overraskende at det er en viss underrepresentasjon i denne gruppen. Tabell 1.1 viser også at det er tilnærmet ingen skjevheter i utvalget når det gjelder kjønnsfordelingen.

1.4 Hvem er de uføre? Bakgrunnskjennetegn

I undersøkelsen var det i tillegg til spørsmål om reintegrering i arbeidslivet også kartlagt flere bakgrunnskjennetegn som kunne bidra til å forklare ulikt syn på reintegrering. I denne undersøkelsen har vi benyttet tre hovedgrupper av bakgrunnsvariabler: for det første en del spørsmål knyttet til tidligere arbeidserfaring og yrkeskarriere, for det andre spørsmål knyttet til ens egen vurdering av helsesituasjonen og for det tredje ble det koblet på en del registervariabler direkte fra pensjonsregisteret.

Analysene i denne rapporten vil bli sett i lys av disse bakgrunnsvariablene. Alle bivariate sammenhenger som kommenteres i teksten, er statistisk signifikante med en sikkerhet på 95 prosent. I den videre analysen presenteres kun tabeller for de bakgrunnsvariablene der det finnes signifikante utslag.

Under gis en redegjøring for hvordan variablene er behandlet, og hvordan de uføre fordeler seg langs dem.

Arbeidserfaring og utdanning

Innledningsvis i spørreskjemaet (skjemaet er gjengitt i vedlegg 2) ble de uføre stilt en del spørsmål knyttet til deres arbeidserfaringer før de ble tilstått uførestønad. Samlet har nesten samtlige i undersøkelsen hatt en tilknytning til arbeidslivet før de ble uføre. Kun 1 prosent oppgir at de ikke har noen arbeidserfaring. De som har hatt arbeidserfaring, fikk en del oppfølgingsspørsmål om hvilken tilknytning de har hatt til arbeidslivet.

Tre av fire oppgir at de i den siste jobben før de ble uføre jobbet i en heltidsstilling. De aller fleste (77 prosent) har, når de ser tilbake på sin yrkeskarriere, hovedsakelig jobbet heltid. Noe over halvparten (54 prosent) arbeidet i privat sektor før de ble uførepensjonist. Yrkesmessig er det en viss spredning når det gjelder type jobb de kom fra da de ble tilstått uførestønad (se vedlegg 3). Den største andelen (32 prosent) har bakgrunn fra manuelle yrker (håndverk, industri, jordbruk, fiske o.l.). De tre andre yrkesgruppene av vesentlig betydning er kontoryrker/saksbehandling (20 prosent), salgs- og serviceyrker (18 prosent) og helse- og omsorgsyrker (17 prosent).

De som er delvis uføre, ble også spurt om de har den samme jobben i dag som de hadde før de ble uførepensjonister (vedlegg 3). Noe over en av tre har den samme jobben og arbeider med de samme arbeidsoppgavene som før de ble uføre. Blant de delvis uføre er det også en stor andel (41 prosent) som oppgir at de har en annen jobb i dag enn de hadde før de ble delvis uføre.

Det er en klar overvekt av personer med lav utdanning i utvalget. 31 prosent har utdanning på grunnskolenivå, mens rundt halvparten har utdanning på videregående skole-nivå. 22 prosent har utdanning på høyskole- eller universitetsnivå. I den videre analysen er utdanningsvariabelen slått sammen til fire hovedgrupper: grunnskole, videregående allmennfag, videregående yrkesfag og høyere utdanning. Det er valgt å skille mellom de som har tatt videregående med yrkesretning, og de som har videregående allmennfag, for å se om det er forskjeller mellom disse gruppene. Andelen med høyere utdanning er såpass lav at det er hensiktsmessig ut fra statistiske hensyn å slå disse sammen.

Egenvurdering av helse

Helse er naturlig nok et helt sentralt element i forståelsen for hvordan de uføre tenker rundt muligheten for reintegrering i arbeidslivet. Helse er for det første et avgjørende kriterium for i det hele tatt å bli tilstått en uføreytelse. Ut fra helsetilstanden vurderes det også om man skal tilstås en gradert eller hel uførepensjon. Disse vurderingene baserer seg på en medisinsk vurdering av helsetilstanden. De strengt medisinske vurderingene er dels svært fingradert og basert på diagnostiske metoder. Helsetilstand er imidlertid for den enkelte også noe mer enn den rene diagnosen. Det går like mye på vurderinger på hvordan man føler seg, og hva man kan mestre både fysisk og psykisk.

I litteraturen skiller man gjerne mellom to ulike måter å måle helse på, subjektiv helse og objektiv helse (se for eksempel Aakvik 2005).

Subjektiv helse kartlegges gjerne ved å stille spørsmål der respondenten bes om å vurdere sin allmenne helsetilstand (som for eksempel som svært god, ganske god, verken god eller dårlig, ganske dårlig, svært dårlig). Et problem med subjektiv helse er at vurderingen av helsetilstanden vil variere fra person til person. Det er sånn sett vanskelig å vite om en person som har svart svært god helse, skiller seg vesentlig fra en som har svart verken god eller dårlig.

Objektiv helse er mål som mer knytter seg til hva personen faktisk kan utføre (gå en viss distanse uten å bli sliten, løfte en viss tyngde osv.). Denne type mål blir også betegnet som egenvurdering av funksjonsevne. I denne undersøkelsen har helsetilstanden til respondentene blitt kartlagt ut fra slike mer objektive mål. Det finnes flere ulike verktøy som skal gi et slikt mål for den objektive helsen. De fleste sikter mot å kartlegge både fysisk helse, kognitiv helse og psykisk helse. Internasjonalt finnes det flere ulike standarder: SF-36 og EQ-5D er to varianter.² I Norge har man også forsøkt å utvikle en standard for bruk av egen vurdering av funksjonsevne til bruk i trygdestaten (Brage mfl. 2002). Problemet med mange av disse er at de som regel blir svært omfattende med mange spørsmål, eller at de baserer seg på svært få indikatorer. Norsk standard og SF-36 er eksempler på omfattende opplegg, mens EQ-5D baserer seg på kun fem spørsmål.

En omfattende undersøkelse med opptil 40 spørsmål ville ikke være hensiktsmessig eller praktisk mulig i denne sammenhengen, samtidig var det ønskelig å fange opp helsetilstanden med gode indikatorer for både fysisk helse, kognitiv helse og psykisk helse. I levekårundersøkelsen som jevnlig utføres av SSB, er det utviklet et sett med slike spørsmål. Et utvalg av disse er benyttet i denne undersøkelsen.

Kognitiv helse er målt ved spørsmålet: I hvor stor grad har du problemer med å konsentrere deg eller huske ting? Svarkategoriene var: i stor grad, i noen grad, i liten grad, ikke i det hele tatt. Nær halvparten (48 prosent) av de utførte oppgave at de i stor eller noen grad hadde problemer med å konsentrere seg eller huske ting, nær en tredjedel (32 prosent) svarte at de ikke i det hele tatt hadde slike problemer.

Fysisk kapasitet er målt med tre spørsmål med svaralternativene ja og nei:

- Kan du gå i trapper opp og ned en etasje uten å hvile?
- Kan du uten vansker bære en gjenstand på 5 kilo over en kortere strekning, si 10 meter?
- Kan du uten vansker gå en fem minutters tur i noenlunde raskt tempo?

² Se www.sf-36.org og gs1.q4matics.com/EuroqolPublishWeb/EuroqolCMSsite.rbm.

I undersøkelsen er disse tre spørsmålene slått sammen til en indeks der ja er gitt verdien 1, mens nei er gitt verdien 2. Indeksen er så kategorisert i tre. De som har svart ja på alle tre spørsmålene, er slått sammen til en kategori som blir betegnet som «Ikke redusert fysisk kapasitet». De som har svart ja på to av spørsmålene og nei på ett, er kategorisert som «Noe redusert kapasitet», mens de som har svart nei på minst to av spørsmålene, har fått betegnelsen «Redusert fysisk kapasitet».

Samlet viser det seg da at noe over halvparten (56 prosent) av de uførepensjonerte ikke har redusert fysisk kapasitet i denne forstand, 26 prosent har noe redusert kapasitet, mens 19 prosent har redusert fysisk kapasitet (se vedlegg 3).

For å kartlegge symptomer på psykiske plager brukes det i levekårsundersøkelsen et sett med fem spørsmål. Disse 5 spørsmålene er utledet fra et større sett på 25 spørsmål (Hopkins Symptom Check list) og har vist seg godt egnet til å identifisere personer med symptomer på angst og nervøsitet (Finnvold og Svalund 2005). De som deltok i undersøkelsen, ble bedt om å angi hvor mye de hadde vært plaget av hvert enkelt problem:

- nervøsitet, indre uro
- stadig redd eller engstelig
- følelse av håpløshet med tanke på fremtiden
- nedtrykt, tungsindig
- mye bekymret eller urolig

Det ble gitt fire svaralternativer: Veldig mye plaget, Ganske mye plaget, Litt plaget og Ikke plaget. Svaralternativene er så tilordnet en verdi fra 1 til 4. De fem spørsmålene er så slått sammen til en indeks som skal gi et mål på psykiske plager. Den minste verdien som kan oppnås, er 5 og betegner de som er veldig mye plaget av samtlige problemer. Den høyeste verdien er 20 og omfatter de som ikke er plaget av noen av forholdene. I analysene er variabelen delt i tre kategorier. De som oppnår en score mellom 5 og 12, er gitt betegnelsen «hyppige symptomer på psykiske plager». En score mellom 13 og 16 er kategorisert som «noen symptomer på psykiske plager», mens de som har score mellom 17 og 20, betegnes å ha «få eller ingen symptomer på psykiske plager».

Blant de uførepensjonerte fordeler symptomene på psykiske plager (vedlegg 3) seg slik at et klart flertall har få eller ingen symptomer på psykiske plager (61 prosent), mens 9 prosent har hyppige symptomer.

Registervariabler

Pensjonsregisteret inneholder, som nevnt over, registrering av en del kjennetegn ved de uførepensjonerte. Fra registeret er det koblet på kjønn, alder, primærdiagnose og

tilkjenningsår for uførepensjon. Det er redegjort for kjønns- og aldersfordelingen i materialet i frafallsdelen over.

I pensjonsregisteret er alle uførepensjonister registrert med primærdiagnose. Denne ligger også til grunn for tildelingen av uførestønaden. I pensjonsregisteret er primærdiagnose klassifisert etter det internasjonale klassifiserings systemet ICD-9 og ICD-10. I NAVs rapportering baserer de seg på en hovedinndeling i 17 kategorier. For denne undersøkelsen gir det en altfor findelt inndeling tatt i betraktning et utvalg på 1050 respondenter. SSB benytter i helseundersøkelsen, og andre undersøkelser, en noe grovere kategorisering basert på elleve hovedgrupper, men selv denne kategoriseringen vil bli for finmasket i denne sammenhengen. Om man ser på den rapporteringen som gis av NAV, er det likevel slik at det er to store hovedgrupper av primærdiagnoser blant de uføre. 33 prosent har hoveddiagnosen «Sykdommer i muskel- og skjelettsystemet og bindevev», 30 prosent er i hovedgruppen «Psykiske lidelser og adferdsforstyrrelser». I denne undersøkelsen er diagnose først kategorisert etter SSBs inndeling. Se for eksempel Finnvold og Svalund (2005) for klassifisering av ICD-9 koder og «Om statistikken»³ utarbeidet til Levekårsundersøkelsen for ICD-10-koder. Deretter er primærdiagnose delt inn i fire kategorier: Nervøse lidelser, Hjerter- og karsykdommer, Sykdom i skjelett- og muskelsystemet og Andre sykdommer og skader.

I undersøkelsen er 22 prosent registrert med diagnosen Nervøse lidelser, mens 40 prosent er registrert med diagnosen Sykdom i skjelett- og muskelsystemet (vedlegg 3). Sammenlignet med de tallene vi finner i uførebefolkningen som helhet, viser det at utvalget har en viss underrepresentasjon av nervøse lidelser. Dette skyldes dels at vi i undersøkelsen har utelatt de som er psykisk utviklingshemmede, og de med organiske psykiske lidelser / schizofreni og paranoide lidelser. Dels skyldes det nok også at de med diagnosen Nervøse lidelser kan antas å ha en noe lavere svarvillighet enn de som er psykisk friske.

Til slutt er det også påkoblet tilkjenningsår for uførepensjon. Som beskrevet over er de som har fått tilkjent uførestønad tidligere enn 1991, utelatt fra undersøkelsen. I undersøkelsen er tilkjenningsår kategorisert etter de som har blitt tilkjent uførepensjon i 1999 eller tidligere, i perioden 2000–2003 og 2004–2005. Ved denne inndelingen oppnås et skille mellom de som har hatt relativt lang tid som uføre, vi får en gruppe som har vært uføre i tre–seks år og en gruppe som har hatt status som uføre i to–tre år. I utvalget har nær halvparten vært uføre siden 1999 eller tidligere, 34 prosent ble uføre i perioden 2000–2004, mens 20 prosent ble uføre i 2004 eller 2005 (vedlegg 3).

³ Se <http://www.ssb.no/emner/03/01/helseforhold/om.html>.

1.5 Gangen i rapporten

Rapporten er delt i tre hoveddeler. I kapittel 2 kartlegges reaktiviseringspotensialet langs to dimensjoner. Først blir det kartlagt i forhold til hvor stor andel av de uføre som sier de ønsker en sterkere tilknytning til arbeidslivet. Deretter blir det kartlagt om og i hvilken grad de anser det som sannsynlig at de i løpet av de nærmeste to årene skal få en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet.

I kapittel 3 blir mulige hindringer for reaktivisering kartlagt. Hindringene blir kartlagt langs flere dimensjoner. For det første ser vi på mulige barrierer i arbeidsmarkedet og hos arbeidsgivere. Dernest ser vi på om det er økonomiske barrierer for reaktivisering. Først får vi et innblikk i de uføres syn på om de får en økonomisk gevinst ved reaktivisering, dernest ser vi om de ved reaktivisering mener dette kan gå utover den retten de har opparbeidet til uføreytelsen. Troen eller holdningen til egen arbeidskapasitet kan naturlig nok også være en vesentlig hindring for reaktivisering. Dette blir kartlagt ved å spørre om de uføre mener en reaktivisering er forbundet med frykt for at mangel på arbeidskapasitet skal bli en belastning for arbeidsgivere eller kollegaer. Til slutt i kapittelet gis en gjennomgang av hva de uføre selv mer er den viktigste hindringen for reaktivisering.

Det er fra myndighetenes side satt i gang en rekke tiltak og innført flere regler som skal gjøre veien tilbake til arbeid lettere for de uføre. I kapittel 4 kartlegges de uføres kjennskap til regelverket for reaktivisering. Kapittelet tar også opp de uføres syn på de offentlige etatene som både skal bistå og forvalte regelverket som skal gjøre reaktivisering enklere.

2 De uførepensjonertes holdning til reaktivisering

I dette kapittelet skal vi se nærmere på de uføres holdninger til reaktivisering. Dette er kartlagt på to måter: For det første ved å spørre de uføre om de har vurdert å endre sin status ved enten gå helt eller delvis tilbake i arbeid eller å øke arbeidsinnsatsen, for det andre ved at de uføre har vurdert hvordan de mener sannsynlighetene for at de i løpet av de nærmeste to årene skal komme helt eller delvis tilbake i arbeid eller øke stillingsprosenten.

2.1 Andel uførepensjonister som har vurdert en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet

Siden uføregraden varierer, er spørsmålet om man har vurdert en annen tilknytning til arbeidsmarkedet blitt stilt litt ulikt til de helt uføre og de delvis uføre. De helt uføre har fått spørsmålet: *Har du vurdert å gå helt eller delvis tilbake i lønnet arbeid?* De delvis uføre fikk spørsmålet: *Har du vurdert å øke tiden du er i lønnet arbeid, dvs. redusere uføregraden og øke arbeidstiden?* Tabell 2.1 (neste side) viser fordelingen på de to spørsmålene. I tillegg presenteres det samlede resultatet for begge gruppene.⁴

Tabellen viser at i overkant av en av fire har vurdert en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet. For de helt uføre er det imidlertid kun svært få (5 prosent) som har vurdert å gå helt eller delvis tilbake til arbeid, mens 21 prosent har vurdert en delvis tilbakegang til arbeid. Dette er ikke et avskrekkende resultat, tatt i betraktning at kriteriet for å bli tilkjent uførepensjon er strengt. Kriteriet for tilkjenning av uførepensjon er en varig nedsatt inntektsevne på grunn av langvarig sykdom, skade eller lyte. Før man har rett til uføreytelser, må man også ha gjennomgått hensiktsmessig medisinsk behandling og attføring for å bedre inntektsevnen. Selv etter å ha kommet gjennom disse kriteriene er det altså mange som har vurdert å utnytte en større del av restarbeidsevnen enn det

⁴Den samlede fordelingen er gjort ved at for de helt uføre er svaralternativene «ja, helt» og «ja, delvis» slått sammen til «ja». I det samlede resultatet er de av de helt uføre som har svart at de er i delvis arbeid, utelatt fra prosentueringsbasen.

Tabell 2.1 Andel som har vurdert å gå helt eller delvis tilbake i arbeid eller øke tiden man er i lønnet arbeid blant helt uføre, delvis uføre og samlet. I prosent

Helt uføre		Delvis uføre		Samlet
Ja, helt	5			
Ja, delvis	21	Ja	26	26
Nei	71	Nei	71	72
Ikke sikker	2	Ikke sikker	3	2
Er delvis i arbeid	1			
Totalt	100		100	100
N	774		276	1042

uførheten eller uføregraden skulle tilsi. Om tallet på uføre som har vurdert en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet, omregnes til faktiske tall, utgjør de til sammen ca. 77 000 personer.⁵

Beregninger som ble gjort av Rikstrygdeverket, viser at selv små overganger fra uførepensjon til arbeid medfører betydelige økonomiske innsparinger i trygdeutgiftene. I 1998 ville en overgang på 884 personer fra uføretrygd til arbeid medføre en økonomisk innsparing på over 100 millioner kroner per år (Kann og Opdalshei 2001). I et slikt perspektiv ville selv en liten andel av de som svarer at de har vurdert å endre sin status, ha vesentlig samfunnsøkonomisk betydning dersom de faktisk gjorde en slik endring.

Tabell 2.2 viser sammenhengen mellom ulike bakgrunnskjennetegn og om man har vurdert en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet.

Tabell 2.2 viser et tydelig utslag for utdanning. Det går et hovedskille mellom de som ikke har utdanning utover grunnskolen, og de med utdanning utover grunnskolen. De som ikke har grunnskole som høyeste fullførte utdanning, vurderer i mindre grad enn de som har utdanning utover grunnskolen, en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet. For de med utdanning på høyere nivå enn grunnskolen er det imidlertid ingen statistisk signifikante skiller.

Det er også en tydelig alderseffekt i vurderingen av reaktivisering. Andelen som har vurdert å endre tilknytningen til arbeidsmarkedet, synker signifikant mellom de ulike alderskategoriene. Blant de som er i alderskategorien 45 år eller yngre, er det nær halvparten som svarer at de har vurdert helt eller delvis å gå tilbake til lønnet arbeid / øke stillingsprosenten. For de som er i andre enden av aldersskalaen (60 år eller eldre), synker denne andelen markant og utgjør 15 prosent.

⁵ Beregningen er gjort med utgangspunkt i de alderskohortene som er en del av denne undersøkelsen. Det er ikke tatt hensyn til at det også er utelatt noen diagnoser i uttrekket i tillegg til de som er bosatt i utlandet. Siden disse utgjør såpass få av det totale antallet, ville det ikke påvirket resultatet av beregningen i vesentlig grad.

Tabell 2.2 Andel som har vurdert gå helt eller delvis tilbake i arbeid eller øke tiden man er i lønnet arbeid, etter ulike bakgrunnskjennetegn (utdanning, alder, fysisk kapasitet, primær-diagnose og uførestatus). I prosent

	Grunnskole	Vgs allmennfag	Vgs yrkesfag	Høyere utdanning	Ikke sikker
Ja	18	26	31	31	0
Nei	79	73	68	66	100
Ikke sikker	3	2	1	3	0
Total	100	101	100	100	100
N	318	182	306	229	6

	45 år eller yngre	46-54 år	55-59 år	60-64 år
Har blitt innkalt	46	34	24	15
Har ikke blitt innkalt	48	64	75	83
Ikke sikker	7	1	2	2
Totalt	101	99	101	100
N	120	280	262	380

	Ikke redusert fysisk kapasitet	Noe redusert fysisk kapasitet	Redusert fysisk kapasitet
Ja	32	22	15
Nei	65	78	83
Ikke sikker	3	0	2
Total	100	100	100
N	559	256	194

	Nervøse lidelser	Hjerte- og karsykdommer	Sykdom i skjelett- og muskelsystemet	Andre sykdommer og skader
Ja	35	20	23	25
Nei	61	79	75	73
Ikke sikker	4	1	1	2
Total	100	100	99	100
N	225	85	419	312

	Tidsbegrenset ufør	Permanent ufør
Ja	45	25
Nei	52	73
Ikke sikker	3	2
Total	100	100
N	200	843

Tabell 2.2 viser også sammenhengen mellom fysisk kapasitet og primærdiagnose. Ikke overraskende synker andelen som svarer at de har vurdert reaktivisering, klart med synkende fysisk kapasitet. Blant de, som ut fra våre indikatorer, er definert ikke å ha redusert fysisk kapasitet er det 32 prosent som svarer at de har vurdert reaktivisering mot 15 prosent blant de med svært redusert kapasitet. Siden fysisk kapasitet er vurdert etter relativt strenge kriterier, er kanskje det mest overraskende at såpass mange som 15 prosent av de med redusert fysisk kapasitet har vurdert en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet. En del av forklaringen kan være at det i denne gruppen er en god del fysisk funksjonshemmede. Dette er en gruppe hvor mange nok har et ønske om å komme i arbeid og dermed også har vurdert reaktivisering, men hvor mye tyder på at integreringen i arbeidslivet likevel har vist seg vanskelig (Hansen og Svalund 2007). Primærdiagnose viser seg også å ha betydning for dette spørsmålet, der de med primærdiagnose «Nervøse lidelser» i noe større grad enn andre diagnosegrupper har vurdert reaktivisering. Dette kan skyldes at en viss andel av de med diagnosen «Nervøse lidelser» i lengre perioder har normal funksjonsevne og dermed også periodevis har kunnet være yrkesaktive.

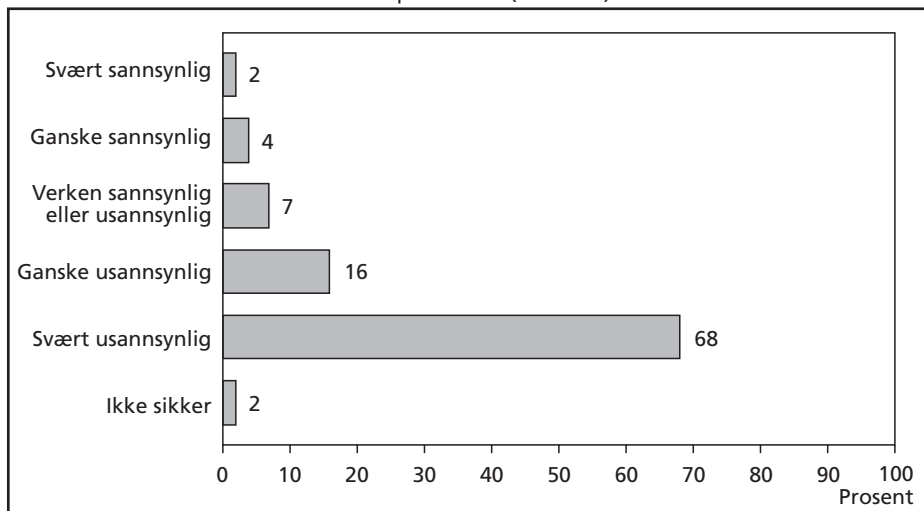
Det er også et skille mellom tidsbegrensede og permanente uføre i vurderingen av reaktivisering, der de tidsbegrensede uføre i større grad enn de permanent uføre har vurdert reaktivisering. Siden de som er innvilget tidsbegrenset uførepensjon, nettopp har fått dette fordi man antar at det er en viss sannsynlighet for at de skal kunne vende tilbake til arbeidet, er det heller ikke unaturlig at en høyere andel blant disse faktisk har vurdert reaktivisering. Det er kanskje mer oppsiktsvekkende at rundt halvparten av de tidsbegrensede uføre faktisk oppgir at de ikke har vurdert å øke arbeidsmengden eller å gå helt eller delvis tilbake til yrkesaktivitet.

2.2 Uførepensjonisters vurdering av sannsynligheten for en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet

Over har vi sett at det er en viss andel som svarer at de har vurdert å gå helt eller delvis tilbake til arbeid eller å øke tiden de faktisk er i arbeid. En ting er imidlertid å foreta en slik vurdering, noe annet er sannsynligheten for at man faktisk kan endre sin tilknytning til arbeidsmarkedet. I undersøkelsen ble derfor de uførepensjonerte også spurt om hvor sannsynlig de mener det er at de i løpet av de neste to årene faktisk kommer til å endre sin status og få en sterkere tilknytning til arbeidslivet.⁶ Figur 2.1 viser fordelingen på spørsmålet.

⁶ Spørsmålet ble stilt litt ulikt til de helt uføre i forhold til de delvis uføre. De permanente uføre fikk spørsmålet: "Alt i alt hvor stor eller liten sannsynlighet vil du si det er for at du i løpet av de nærmeste 2

Figur 2.1 Sannsynligheten for at man i løpet av de nærmeste to årene kommer til å gå helt eller delvis tilbake i arbeid / øke deltidsprosenten. (N = 1050)

Som det går frem av figur 2.1, er det kun et svært lite mindretall som vurderer det som svært sannsynlig at de kommer til å endre sin uførestatus i løpet av de nærmeste to årene, kun 2 prosent. Det er heller ikke veldig mange som regner sannsynligheten for reaktivisering som ganske stor, totalt 4 prosent. Fra andre studier vet vi at det rent faktisk også er slik at det kun er en meget liten andel av de uførepensjonerte som faktisk blir reintegrert i arbeidslivet (Blekesaune og Øvrebye 2006). Slik sett kan det sies at de uføres vurdering av egen sannsynlighet for reaktivisering speiler den faktiske situasjonen.

Som vist over er det imidlertid også slik at selv små overganger fra uførepensjon til yrkesaktivitet har stor betydning for pensjonsutbetalingen. Omregnet til faktiske tall utgjør de som svarer at det er svært sannsynlig at de i løpet av de nærmeste årene vil ha en reintegrering til arbeidslivet, 5900 personer. Om vi slår sammen de som har svart at det er svært eller ganske sannsynlig, utgjør disse ca. 18 000 personer. Selv om dette er små tall i forhold til den samlede uførebefolkningen, vil en faktisk reintegrering av disse ha stor betydning for pensjonsutbetalingene. I tillegg kommer bidraget til verdiskapingen og de ikke-økonomiske virkningene, som bedre sosial integrasjon i samfunnslivet.

årene kommer til å gå helt eller delvis tilbake til lønnet arbeid?« De delvis uføre fikk spørsmålet: »Alt i alt hvor stor eller liten sannsynlighet vil du si det er for at du i løpet av de nærmeste 2 årene kommer til å øke din deltidsprosent?« I figuren er svarene på de to spørsmålene slått sammen slik at resultatet viser de helt og de delvis uføre samlet.

Tabell 2.3 Sannsynligheten for at man i løpet av de nærmeste to årene kommer til å gå helt eller delvis tilbake i arbeid / øke deltidsprosenten, etter ulike bakgrunnskjennetegn (alder, uføregrad og uførestatus). I prosent

	45 år eller yngre	46-54 år	55-59 år	60-64 år
Sannsynlig	15	10	5	3
Verken sannsynlig eller usannsynlig	16	10	5	4
Usannsynlig	65	76	88	93
Ikke sikker	4	5	2	0
Totalt	100	101	100	101
N	121	283	266	380

	Helt ufør	Delvis ufør
Sannsynlig	5	10
Verken sannsynlig eller usannsynlig	7	7
Usannsynlig	86	80
Ikke sikker	2	3
Totalt	100	100
N	774	276

	Tidsbegrenset ufør	Permanent ufør
Sannsynlig	12	6
Verken sannsynlig eller usannsynlig	14	7
Usannsynlig	69	85
Ikke sikker	6	2
Totalt	101	100
N	200	850

Tabell 2.3 viser de bakgrunnsvariablene som påvirker vurderingen om å gå tilbake til arbeid.⁷

Tabell 2.3 viser igjen at alder har betydning. Det synes å gå et skille ved 55 år, der de under 55 år i større grad enn de som er 55 eller eldre, mener det er sannsynlig at de vil kunne få en sterkere tilknytning til arbeidslivet. Men selv blant de under 45 år er det kun et lite mindretall som mener det er sannsynlig at de vil bli sterkere integrert i arbeidslivet innen to år. Uten at vi har undersøkt det nærmere, kan en del av alders-

⁷ I tabellen er de som har svart svært eller ganske sannsynlig, kategorisert sammen og gitt betegnelsen sannsynlig. Det samme er gjort for de som har svart svært eller ganske usannsynlig.

forskjellen ha sammenheng med hvor lenge man har vært ufør, da det blant de eldste uføre trolig vil være en større andel som har vært uføre over mange år. Lang fartstid som uførepensjonist vil trolig påvirke både ønske om reaktivering og muligheten for reaktivering. De kan for eksempel alt ha forsøkt reaktivering og mislyktes og dermed resignert, og/eller de har for lengst tilpasset seg sin nåværende situasjon både økonomisk og på andre måter. I tillegg vil nok mange bevisst eller ubevisst tilpasse egne forventninger til hva de tror er mulig. Vi vet at arbeidsmarkedet generelt er mer skeptiske til eldre arbeidstakere enn yngre, og når de så i tillegg har diagnose som uføre,⁸ vil sikkert mange eldre regne det som usannsynlig at de kan få en jobb og dermed tilpasse sine ønsker og forventninger til dette.

Det er også en tendens til at de som er delvis uføre, i noe større grad enn de som er permanent uføre, mener at det er sannsynlig med en reaktivering i løpet av de nærmeste to årene. Den delen av uførebefolkningen som er definert å ha en restarbeidsevne, mener med andre ord også at sannsynligheten for reaktivering er større enn de som er vurdert ikke å ha en restarbeidsevne – noe som heller ikke er overraskende.

Om man er permanent eller tidsbegrenset ufør, har også en viss betydning for vurderingen av sannsynlighet for reaktivering. De som er tilkjent tidsbegrenset uførepensjon, og dermed allerede er, eller bør være, inne i et løp for reaktivering, mener i noe større grad enn de som er tilkjent permanent uførepensjon, at det er sannsynlig med en reintegrering i arbeidslivet.

Det er på sin plass å understreke at selv om det er statistisk signifikante forskjeller mellom alder, uføregrad og uførestatus, er forskjellene likevel er ganske små. Det er også riktig å understreke at for samtlige av disse variablene er det fortsatt kun et lite mindretall som mener det er sannsynlig at de i løpet av de nærmeste to årene vil gå helt eller delvis tilbake i arbeid / øke deltidsprosenten.

2.3 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett at de uføre selv ikke har stor tro på reaktivering. En av fire sier de har vurdert en sterkere tilknytning til arbeidslivet, men det er svært få som mener det er sannsynlig at de vil få en sterkere tilknytning i løpet av de neste to årene. Ut fra ett perspektiv tyder dette på at kriteriene for tildeling av uførestønad fungerer. Det er som nevnt et krav for tildeling at man har fått sin inntekts- eller arbeidsevne varig

⁸ En fersk undersøkelse viser for eksempel at kun en av tjue virksomheter i offentlig sektor og tilnærmet ingen i privat sektor har som mål å ansette flere eldre arbeidstakere. I tillegg føler svært få virksomheter et ansvar for å rekruttere arbeidstakere med redusert arbeidsevne/funksjonshemmede (Midtsundstad, T. [2007]: Fra utstøting til fastholdelse? En kartlegging av norske virksomheters arbeidskraftsstrategier overfor eldre arbeidstakere. Fafo-rapport under publisering).

nedsatt på grunn av sykdom, skade eller lyte. Dersom det hadde vært slik at en vesentlig andel av de uføre mente det var sannsynlig at de kunne gå tilbake til arbeid, ville det nettopp vært en klar indikasjon på at tildelingskriteriene ikke hadde blitt fulgt.

Vi har i dette kapitlet sett at det er noen sammenhenger som øker sannsynligheten for reintegrering. Vi finner derimot ingen sammenheng mellom tidligere tilknytning til arbeidslivet, som for eksempel om man har jobbet heltid eller deltid, tidligere yrke, om man jobbet i offentlig eller privat sektor. Det er også få sammenhenger mellom sannsynlighetsvurderingen for reaktivering og henholdsvis egenvurdering av helse og diagnose. Kjønn eller utdanningsnivå synes heller ikke å påvirke disse sammenhengene (selv om de med mer enn grunnskole i større grad vurderer reaktivering enn de med bare grunnskole).

Innføring av tidsbegrenset uførestønad var en regelendring som skulle bidra til å redusere andelen i yrkesaktiv alder som var utenfor arbeidslivet. De fikk derfor en spesiell status i uførebefolkningen ved at de også skulle få en langt tettere oppfølging fra trygdekontorene og Aetat (senere NAV) enn andre. Denne undersøkelsen viser imidlertid at selv blant denne gruppen er det kun en liten andel som har vurdert å gå tilbake til yrkeslivet, eller som mener en reintegrering i yrkeslivet er sannsynlig. Disse resultatene indikerer at det store flertallet av de tidsbegrensede uføre nok kun regner tidsbegrensningen som en overgangsperiode på veien mot en status som permanent ufør.

3 Barrierer og muligheter for reaktivisering

For at reaktivisering skal lykkes er det rimelig å anta at den enkelte uføre vil legge mange ulike betraktninger til grunn for vurderingen. Gjennom flere casestudier gjennomført ved Agderforskning har man også vist at det er en serie forhold og tiltak som er viktige for at reaktivisering skal være mulig og bli vellykket (se for eksempel Kvåle mfl. 2005, Olsen mfl. 2005 og Olsen mfl. 2006). I dette kapitlet vil vi se nærmere på et utvalg barrierer som kan virke inn på beslutninger om å gå inn i en reaktiviseringsprosess.

For det første har vi sett på barrierer som kan ligge i arbeidsmarkedet og hos arbeidsgiverne. Det er naturlig nok ikke tilstrekkelig å ha en motivasjon eller ønske om å komme tilbake i jobb, om det ikke finnes arbeidsgivere som er villige til å ansette en. For det andre vil det å helt eller delvis endre sin status som uførepensjonist også kunne medføre endringer i den økonomiske situasjonen og forholdet til trygdesystemet. Det er innført flere tiltak fra det offentliges side som skal bidra til å minske de økonomiske barrierene. I undersøkelsen har vi derfor kartlagt om de uføre mener reaktivisering vil være økonomisk gunstig for dem, og om reaktivisering kan påvirke de rettighetene man har opparbeidet seg som uførepensjonist. For det tredje vil også egen arbeidskapasitet ha innvirkning på om man tar sjansen på en sterkere tilknytning til arbeidslivet. Mange kan føle seg usikre på om de vil mestre en slik overgang, og om det vil kunne belaste arbeidsgiver eller kollegaer om de styrker tilknytningen sin til arbeidslivet. Til slutt presenteres de uføres syn på hva som er den viktigste hindringen for reaktivisering.

I denne delen av kartleggingen er det operert med et skille mellom de som er helt uføre, og de som er delvis uføre. Siden det kun er en begrenset andel av de helt uføre som har en sterk tilknytning til yrkeslivet, er spørsmålene til denne gruppen stilt generelt. De delvis uføre har fått spørsmålene relatert til den jobben de faktisk er i. I den videre presentasjonen vil resultatene i hovedsak bli presentert separat for de to gruppene og samlet. Når resultatene analyseres mot ulike bakgrunnskjennetegn, er det likevel den samlede fordelingen mellom de helt og de delvis uføre som benyttes.

I kapitlet foran så vi på andelen som har vurdert en sterkere tilknytning til arbeidslivet, og hvor sannsynlig de mente det var at de skulle komme tilbake i arbeid. Når vi i det følgende skal se nærmere på mulige barrierer for reaktivisering, vil det være særlig interessant om det er noen sammenheng med mellom opplevde barrierer og om egen

vurdering av ønsket om og sannsynligheten for reaktivisering. Disse to variablene vil derfor bli tatt med i analysene.⁹

3.1 Trekk ved arbeidsmarkedet og arbeidsgivere

Om man som uførepensjonist skulle ha ønsket om å komme helt eller delvis tilbake i arbeid, eller å øke sin arbeidsinnsats om man er delvis ufør, er ikke det en tilstrekkelig forutsetning for reaktivisering. Minst like viktig er det at det er tilgang på relevant arbeid, at det finnes arbeidsgivere som ønsker å ansette personer som har vært helt eller delvis utenfor arbeidslivet i en kortere eller lenger periode, og at det er mulig å gjøre nødvendige tilpasninger for dem som ønsker seg ut i yrkeslivet igjen. Nå skal vi se nærmere på hvordan de uføre selv vurderer disse mulige barrierene.

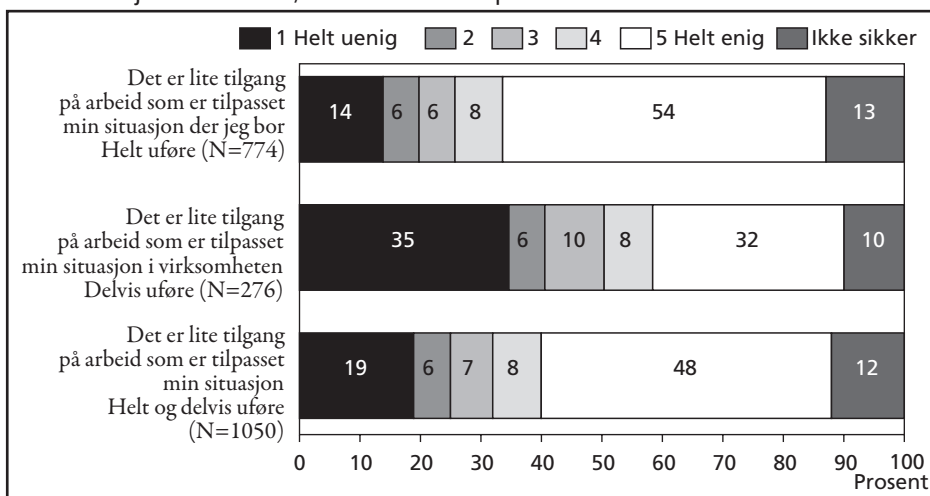
Det er viktig å være klar over at det er uførepensjonistenes holdninger til disse forholdene vi kartlegger. Disse holdningene trenger ikke nødvendigvis stemme fullt overens med hvordan arbeidsgiverne vurderer de samme forholdene, eller hvordan forholdene faktisk er på de nevnte områdene. Selv om de uførepensjonerte og arbeidsgiverne kan ha ulike syn, og selv om de uføres syn avviker fra hva som faktisk er mulig, er det likevel avgjørende hva de uføre selv mener, da det vil kunne innvirke på deres vurdering av muligheten for egen reaktivisering og dermed også på hva de selv gjør for å komme i jobb igjen. Dersom de uføre selv mener det er store barrierer i arbeidsmarkedet eller hos arbeidsgiverne, vil motivasjonen for å prøve seg på nytt eller øke stillingsprosenten etter all sannsynlighet også være svært lav.

En helt avgjørende forutsetning for reaktivisering er tilgang på relevant arbeid som det er mulig for den enkelte å ta. Figur 3.1 viser de uføres holdning til om det er tilgang på arbeid som er tilpasset deres situasjon der de bor eller der de faktisk jobber.

Figur 3.1 viser at det er en gjennomgående høy andel som mener at det er dårlig tilgang på arbeid som er tilpasset deres spesielle situasjon på deres bosted/arbeidsplass. Det er imidlertid noen forskjeller mellom de helt og de delvis uføre for dette spørsmålet.

⁹Siden det er svært få som mener sannsynligheten for reaktivisering er svært stor, vil det være statistisk svært vanskelig å finne noen signifikante sammenhenger. I analysen er derfor verdien «svært sannsynlig» og «ganske sannsynlig» slått sammen og gitt betegnelsen «sannsynlig». Verdien «svært usannsynlig» og «ganske usannsynlig» er slått sammen på samme måte til «usannsynlig». Selv med denne sammenslåingen er det svært få personer i gruppene som svarer sannsynlig (til sammen 68). Det betyr at utslagene skal være store før man finner statistisk signifikante sammenhenger. Selv når man finner en sammenheng som er statistisk signifikant, vil denne sammenhengen kun si noe om retning på sammenhengen. Det faktiske forholdet mellom de som mener det er sannsynlig eller usannsynlig at de kommer tilbake til arbeid, har såpass stor feilmargin at det ikke vil gi særlig mening å kommentere prosenttallene. I de videre analysene vil sammenhengen mellom om man har vurdert arbeid og sannsynlighet for arbeid i forhold til barrierevariablene kun bli kommentert i teksten når det er statistisk signifikante forskjeller.

Figur 3.1 Andel som er enig eller uenig i at det er liten tilgang på arbeid som er tilpasset deres situasjon der de bor / i virksomheten. I prosent

Blant de delvis uføre er det en todeling mellom de som er helt eller delvis uenig (svart 1 eller 2), og de som er enige (svart 4 eller 5). Blant de helt uføre er det en klar overvekt som mener at tilgangen på tilpasset arbeid der de bor, er dårlig, bare 20 prosent er uenig i påstanden. Denne forskjellen indikere at tilknytning til arbeidslivet i større grad også medfører en mer positiv holdning til at det er tilgang på arbeid som man har mulighet til å utføre. Men vurderingen kan også skyldes at de i utgangspunktet klarer/mestrer mer og dermed har behov for mindre tilpasning/tilrettelegging osv.

Tidligere har vi sett at de delvis uføre mener sannsynligheten for at de skal øke sin stillingsprosent er noe større enn de helt uføres vurdering av mulighetene for å komme helt eller delvis tilbake i arbeid. At de delvis uføre har et mer positivt syn på tilgangen på arbeid som er tilpasset deres situasjon, enn de helt uføre kan være et bidrag til å forklare denne forskjellen. Det er imidlertid viktig å legge merke til at selv blant de som er delvis uføre, er det 40 prosent som mener det er liten tilgang på arbeid som er tilpasset deres situasjon i virksomheten.

Tabell 3.1 (neste side) viser sammenhengen mellom de som mener det er liten tilgang på arbeid som er tilpasset deres situasjon, og ulike bakgrunnskjennetegn.¹⁰

Det viser seg at det er en sammenheng mellom hva man kan beskrive som psykososiale forhold, og synet på tilgang på arbeid. De som i stor grad har konsentrasjonsproblemer, vansker med sosial deltakelse og hyppige symptomer på psykiske plager, er i mindre grad uenige i at det i liten grad er tilgang på arbeid som er tilpasset deres situasjon, enn de

¹⁰ I tabellene er verdiene 1–2 slått sammen og gitt betegnelsen «Uenig», verdien 3 er gitt betegnelsen «Verken uenig eller enig», mens verdiene 4–5 er gitt betegnelsen «Enig». Det samme vil gjelde for de påfølgende tabellene der den samme skalaen benyttes.

Tabell 3.1 Andel som er enig eller uenig i at det er liten tilgang på arbeid som er tilpasset deres situasjon, etter ulike bakgrunnskjennetegn (konsentrasjonsproblemer, vansker med sosial deltakelse, symptomer på psykiske plager, alder og utdanning). I prosent

Konsentrasjonsproblemer	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	Ubesvart
Uenig	13	27	31	28	7
Verken enig eller uenig	9	8	5	7	0
Enig	63	53	56	54	64
Ikke sikker	15	12	8	11	29
Total	100	100	100	100	100
N	183	323	197	331	14

	Vansker med sosial deltakelse	Få eller ingen vansker med sosial deltakelse
Uenig	19	30
Verken enig eller uenig	4	10
Enig	63	51
Ikke sikker	14	9
Total	100	100
N	430	575

	Hyppige symptomer på psykiske plager	Noen symptomer på psykiske plager	Få eller ingen symptomer på psykiske plager
Uenig	17	22	28
Verken enig eller uenig	14	7	7
Enig	57	57	55
Ikke sikker	13	14	10
Total	101	100	100
N	88	302	618

	Grunnskole	Vgs allmennfag	Vgs yrkesfag	Høyere utdanning	Ikke sikker
Uenig	23	23	24	33	20
Verken enig eller uenig	6	5	9	8	20
Enig	61	57	56	48	20
Ikke sikker	10	16	11	11	40
Total	100	101	100	100	100
N	325	182	306	231	5

	45 år eller yngre	46-54 år	55-59 år	60-64 år
Uenig	29	25	28	23
Verken enig eller uenig	8	10	5	6
Enig	47	50	55	64
Ikke sikker	16	15	12	7
Total	100	100	100	100
N	119	283	266	379

som er mindre eller ikke plaget av disse forholdene. Med dårlig psykososial tilpasning er man med andre ord også mindre tilbøyelig til å se positivt på tilgangen på arbeid som er mulig å tilpasse sin egen situasjon.

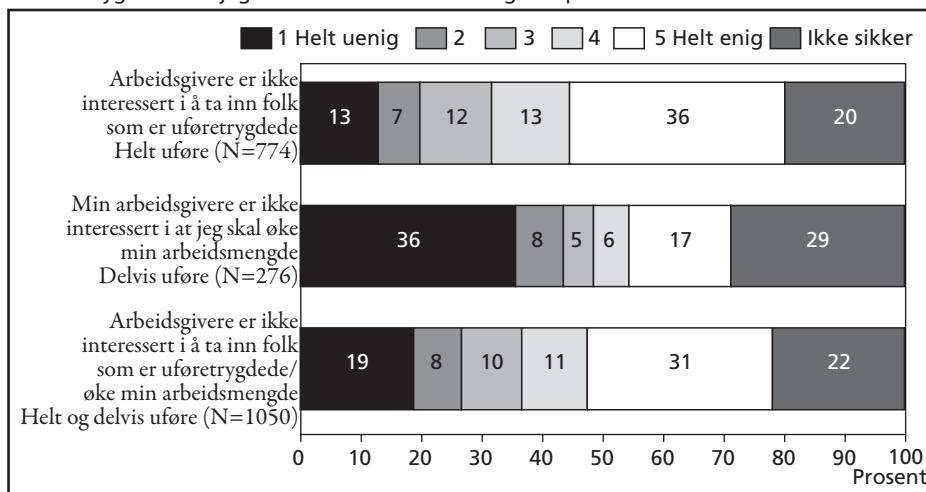
Det er også en alders- og utdanningseffekt i synet på dette spørsmålet. For utdanning går skillet mellom de som har høyere utdanning, og de som ikke har utdanning på høyere nivå. De med høy utdanning er i større grad uenig i påstanden enn de som ikke har høy utdanning. Alderseffekten kommer ikke til syne for andelen som svarer uenig. Om vi derimot fokuserer på de som er enig i påstanden, viser det seg at det er en god del høyere andel blant de som er 60 år eller eldre, som mener det er liten tilgang på arbeid som er tilpasset deres situasjon. Dette rimer for så vidt med virkeligheten, da vi vet at få arbeidstakere er villige til å rekruttere både eldre arbeidstakere og yrkeshemmede, og har man begge kjennetegn, er det rimelig å tro at sannsynligheten reduseres ytterligere (se for eksempel Midtsundstad 2007).

Vi finner også en sammenheng mellom sannsynligheten for reaktivisering og synet på tilgang til arbeid. De som mener det er sannsynlig at de kommer i arbeid i løpet av de neste to årene, er også i større grad enn de som mener det er usannsynlig, uenig i påstanden om det er lite tilgang på arbeid som er tilpasset deres situasjon.

En ting er tilgang på arbeid som er tilpasset den situasjonen den enkelte mener å befinne seg i som resultat av at man helt eller delvis er definert med varig nedsatt inntektsevne. Noe annet er synet på om arbeidsgivere er interessert i ta inn folk som er uførepensjonerte. Figur 3.2 (neste side) viser fordelingen på dette spørsmålet.

Igjen finner vi at det er en ulik vurdering av spørsmålet mellom de helt og de delvis uføre. Det er en god del høyere andel blant de delvis uføre enn blant de som er helt uføre, som er uenig i påstanden. Som figur 3.2 viser, er det blant de helt uføre 20 prosent som er uenig i påstanden (svart 1 eller 2), mens andelen uenige blant de delvis uføre er såpass høy som 45 prosent. Igjen viser det seg altså at de som faktisk har en definert restarbeidsevne og sterkere tilknytning til arbeidslivet, er mer positive enn de som ikke har samme restarbeidsevne.

Figur 3.2 Andel som er enig eller uenig i at arbeidsgivere ikke er interessert i å ta inn folk som er uføretrygdede / at jeg skal øke min arbeidsmengde. I prosent

Det må understrekes at andelen som svarer ikke sikker på dette spørsmålet, er forholdsvis høy, også vesentlig høyere enn vi så når spørsmålet gjaldt tilgang på tilpasset arbeid. Det gjelder 20 prosent av de helt uføre og 29 prosent blant de som er delvis uføre. Videre er spørsmålet om interesse fra arbeidsgivere mer konkret enn tilgangen på tilpasset arbeid og kan nok dermed forklare en del av den økte usikkerheten. En tilleggsforklaring kan også være at det er mange som mener det er liten sannsynlighet for at de skal få en sterkere tilknytning til arbeidslivet, og dermed heller ikke har kartlagt muligheten eller interessen for reaktivisering hos potensielle eller nåværende arbeidsgivere.

Tabell 3.2 viser sammenhengen mellom syn på arbeidsgiveres interesse for å ta inn folk som er uførepensjonister, og ulike bakgrunnskjennetegn. Som tallene viser, er det en del sammenhenger mellom vurdering av arbeidsmarkedet for yrkeshemmede og henholdsvis tidligere sektor og bransjetilhørighet, i tillegg til utdanningsnivå.

Det er grunn til å anta at den erfaringen man har med seg fra sin siste jobb, vil prege synet på interessen fra arbeidsgiver til å innlemme uførepensjonister i sin virksomhet. De som ble uførepensjonert fra en jobb i offentlig sektor, er mindre negative til at arbeidsgivere er interessert i å ta inn uførepensjonister, enn de som jobbet i privat eller privatiserte/fristilte offentlige virksomheter. Det kan dermed virke som om det offentlige blir ansett å ha en større integreringsvilje når det gjelder uførepensjonister enn privat eller «semiprivat» sektor. At det er en overveiende positiv holdning til eldre arbeidstakere som utgjør hovedparten av de uførepensjonerte, finner også Midtsundstad (2005) i en studie av tidligpensjonering og seniorpolitikk i statlig sektor.

Tabell 3.2 Andel som er enig eller uenig i at arbeidsgivere ikke er interessert i å ta inn folk som er uføretrygdde/ øke min arbeidsmengde, etter tidligere sektor, bransjetilknytning og utdanning (sektor i siste jobb før man ble uførepensjonist, yrke i siste jobb før man ble uførepensjonist, og utdanning). I prosent

	Offentlig sektor	Privatisert/fristilt offentlig virksomhet	Privat sektor
Uenig	32	19	24
Verken enig eller uenig	9	11	10
Enig	38	36	45
Ikke sikker	21	34	22
Total	100	100	101
N	409	47	531

	Kontor/saks-behandling	Salg/service	Manuelt arbeid	Transport	Undervisning	Helse/omsorg	Annet
Uenig	27	25	24	30	44	25	29
Verken enig eller uenig	9	8	11	9	11	10	12
Enig	45	44	46	37	27	38	26
Ikke sikker	19	24	20	23	18	28	32
Total	100	101	101	99	100	101	99
N	199	179	316	43	55	163	34

	Grunnskole	Vgs allmennfag	Vgs yrkesfag	Høyere utdanning	Ikke sikker
Uenig	22	23	28	34	0
Verken enig eller uenig	10	11	10	9	0
Enig	45	43	40	36	50
Ikke sikker	23	23	22	20	50
Total	100	100	100	99	100
N	324	182	306	231	6

Tabell 3.2 viser også at de som tidligere har arbeidet i undervisningssektoren, i større grad enn de som har arbeidet i andre yrker, er uenige i at arbeidsgivere ikke er interessert i å ansette folk som er uføretrygdde. Midtsundstad (2006) finner også at det er en svært høy andel av de uførepensjonerte i skolesektoren som er delvis uføre, også sammenlignet med andre sektorer innenfor tariffområdet til KS. Det indikerer nok også at aksepten for uføre i denne sektoren er spesielt høy, eller at muligheten og aksepten for tilpasninger og/eller deltid er større enn i andre sektorer. Det er også en viss

Tabell 3.3 Andel som er enig eller uenig i at arbeidsgivere ikke er interessert i å ta inn folk som er uføretrygdde / øke min arbeidsmengde, etter psykososiale forhold og fysisk kapasitet (konsentrasjonsproblemer, vansker med sosial deltakelse, symptomer på psykiske plager og fysisk kapasitet). I prosent

Konsentrasjons- problemer	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	Ubesvart
Uenig	21	27	24	30	0
Verken enig eller uenig	14	10	10	8	7
Enig	44	39	44	40	
Ikke sikker	21	24	22	21	29
Total					
N	184	322	197	332	14

	Vansker med sosial deltakelse	Få eller ingen vansker med sosial deltakelse
Uenig	21	30
Verken enig eller uenig	11	9
Enig	42	41
Ikke sikker	26	19
Total	100	99
N	433	575

	Hyppige symptomer på psykiske plager	Noen symptomer på psykiske plager	Få eller ingen symptomer på psykiske plager
Uenig	16	25	29
Verken enig eller uenig	9	11	10
Enig	51	40	41
Ikke sikker	24	25	20
Total			
N	88	303	617

	Ikke redusert fysisk kapasitet	Noe redusert fysisk kapasitet	Redusert fysisk kapasitet
Uenig	35	21	25
Verken enig eller uenig	10	10	8
Enig	40	46	40
Ikke sikker	21	23	27
Total			
N	565	259	193

utdanningseffekt i synet på dette, der de som har høyere utdanning, i noe større grad er uenige i at interessen hos arbeidsgivere for å sysselsette uførepensjonister er lav.

Også for dette spørsmålet er andelen som uenig i påstanden, høyere blant de som mener det er sannsynlig at de skal komme i arbeid, enn blant de som mener det er usannsynlig.

Psykososiale forhold og fysisk kapasitet viser seg også å ha innvirkning på hvordan man ser på interessen blant arbeidsgivere for å ansette uførepensjonister. Tabell 3.3 viser disse sammenhengene.

Det er en klar tendens til at de som har redusert psykososial helse, i mindre grad tror at arbeidsgivere er interessert i å ansette uførepensjonister enn de med få slike problemer. Tabell 3.3 viser at det er en høyere andel som er uenig i påstanden blant de som overhodet ikke har konsentrasjonsproblemer, enn blant de som i stor grad har konsentrasjonsproblemer. Det samme gjelder dem som har få eller ingen problemer med sosial deltakelse sett i forhold til dem som har vansker med sosial deltakelse, og blant dem med få eller ingen symptomer på psykiske plager sammenlignet med de med hyppige symptomer på slike plager. Med andre ord – troen på at arbeidsgiver skal være interessert i å ansette uførepensjonister reduseres desto dårlig psykososial tilpasning man har.

Oppfatningen av arbeidsgiveres interesse av å ansette uførepensjonister er også påvirket av fysisk kapasitet – der de som ikke har redusert fysisk kapasitet, er mer positive til arbeidsgivernes interesse for å ansette uførepensjonister enn de som har noe eller redusert fysisk kapasitet.

De uførepensjonerte ble også spurt om de helt eller delvis kunne tatt arbeid eller økt arbeidsmengden dersom de fikk de rette tilpasningene hos arbeidsgiver (jf. figur 3.3, neste side).

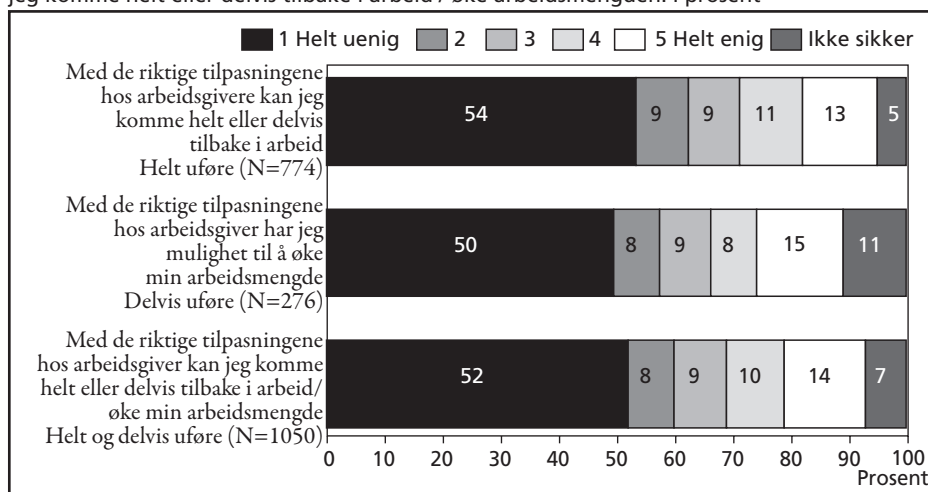
Det er et klart flertall som mener de ikke kunne øke sin tilknytning til arbeidslivet selv med de riktige tilpasningene fra arbeidsgiver. I figur 3.3 ser vi at over halvparten er helt uenig i at slike tilpasninger ville gjort at de kunne fått en sterkere tilknytning til yrkeslivet. Det er heller ingen forskjeller i vurderingen av denne påstanden mellom de helt eller delvis uføre.

Til tross for at det er et stort flertall som mener det ikke er mulig med reaktivisering selv med tilpasningene, er det likevel et ikke ubetydelig mindretall som mener slike tilpasninger ville gjort reaktivisering mulig. Samlet er nær en av fire enige i (svart 4 eller 5) at med de rette tilpasningene ville de helt eller delvis kunne komme tilbake i arbeid eller økt arbeidsmengden.

Gjennomgangen av bakgrunnskjennetegnene viser igjen at vurderingen av tilpasningens betydning har sammenheng med tidligere yrkeserfaring, utdanning og alder (jf. tabell 3.4, side 35).

De som i sin aktive yrkeskarriere, før de ble uførepensjonister, hovedsakelig har jobbet heltid, er i større grad enn de som har jobbet deltid, positive til at de med de rette

Figur 3.3 Andel som er enig eller uenig i at med de riktige tilpasningene hos arbeidsgivere kan jeg komme helt eller delvis tilbake i arbeid / øke arbeidsmengden. I prosent

tilpasningene kunne fått en sterkere tilknytning til arbeidslivet enn de har i dag. Det er også en tendens til at de som har hatt manuelt arbeid (håndverk, industri, jordbruk, fiske o.l.) mindre grad enn de som har hatt kontor- eller saksbehandlingsyrker, mener at tilpasninger kunne bidratt til arbeidsreintegrering. Personer med lavt utdanningsnivå (kun grunnskole) har også mindre tro på at tilpasninger vil ha en positiv effekt på egen mulighet for reaktivering enn høyere utdannede.

Det er også en klar alderseffekt i synet på denne påstanden. Det er en vesentlig lavere andel blant de som er 45 år eller yngre, enn i de andre alderskategoriene som er uenig i at de kunne kommet tilbake til arbeid med de riktige tilpasningene hos arbeidsgiver. Når det gjelder alderseffekten på dette spørsmålet, går det i tillegg et hovedskille mellom de som er over, og de som er under 55 år. Blant de som er 55 år eller eldre, er det en større andel som er uenige i at tilpasninger ville bidratt positivt til reaktiveringsmulighetene enn blant de som er yngre enn 55 år. Dette samsvarer med hva Midtsundstad fant som begrunnelse for tidligpensjonering (målt ved avgang på AFP) i privat sektor (Midtsundstad 2002) og i statlig sektor (Midtsundstad 2005). I disse studiene anså de færreste at manglende tilrettelegging av arbeidet hadde noen vesentlig betydning for deres beslutning om å gå av med AFP, selv om mange relaterte avgangen til helseproblemer og belastende arbeid, samtidig som relativt få av dem som fortsatte etter AFP-alderen, mente at dette kunne relateres til tilrettelegginger og tilpasninger av arbeidet.

Det synes også å være en sammenheng mellom vurderingen av tilpasningers betydning for reaktivering og egen vurdering av henholdsvis ønske om å komme i arbeid og sannsynligheten for å komme i arbeid. De som har vurdert å komme helt eller delvis tilbake i arbeid eller øke arbeidsmengden, er mindre negative til tilpasningenes mulige positive effekt på reintegreringen enn de som ikke har vurdert å komme i arbeid

Tabell 3.4 Andel som er enig eller uenig i at med de riktige tilpasningene hos arbeidsgivere kan jeg komme helt eller delvis tilbake i arbeid / øke min arbeidsmengde, etter ulike bakgrunns-kjennetegn (om man hovedsakelig jobbet heltid eller deltid før man ble uførepensjonist, yrke i siste jobb før man ble uførepensjonist, utdanning, alder). I prosent

	Hovedsakelig heltid	Hovedsakelig deltid	Både heltid og deltid
Uenig	60	68	60
Verken enig eller uenig	10	8	10
Enig	24	19	24
Ikke sikker	7	6	7
Total	101	101	101
N	767	152	72

	Kontor/saks-behandling	Salg/service	Manuelt arbeid	Transport	Under-visning	Helse/omsorg	Annet
Uenig	66	58	57	64	68	61	56
Verken enig eller uenig	9	10	10	5	7	9	12
Enig	19	21	26	21	25	25	27
Ikke sikker	6	11	6	10	0	6	6
Total	100	100	99	100	100	101	101
N	199	180	316	42	56	163	34

	Grunnskole	Vgs allmennfag	Vgs yrkesfag	Høyere utdanning	Ikke sikker
Uenig	69	61	53	60	33
Verken enig eller uenig	10	8	9	8	0
Enig	15	23	30	26	67
Ikke sikker	6	8	8	6	0
Total	100	100	100	100	100
N	324	183	307	231	6

	45 år eller yngre	46-54 år	55-59 år	60-64 år
Uenig	42	57	64	66
Verken enig eller uenig	12	12	9	7
Enig	40	23	21	21
Ikke sikker	7	8	7	7
Total	101	100	101	101
N	121	285	266	381

Tabell 3.5 Andel som er enig eller uenig i at med de riktige tilpasningene hos arbeidsgivere kan jeg komme helt eller delvis tilbake i arbeid / øke min arbeidsmengde, etter ulike bakgrunnskjennetegn (primærdiagnose og fysisk kapasitet). I prosent

	Nervøse lidelser	Hjerte- og karsykdommer	Sykdom i skjelett- og muskelsystemet	Andre sykdommer og skader
Uenig	52	57	64	63
Verken enig eller uenig	12	7	8	9
Enig	31	27	21	21
Ikke sikker	5	8	7	7
Total	100	99	100	100
N	230	84	422	313

	Ikke redusert fysisk kapasitet	Noe redusert fysisk kapasitet	Redusert fysisk kapasitet
Uenig	53	69	72
Verken enig eller uenig	11	7	7
Enig	29	21	13
Ikke sikker	8	4	8
Total	101	101	100
N	564	257	194

igjen. Det er også en lavere andel blant dem som mener det er sannsynlig at de skal komme tilbake til arbeid enn blant de som mener det er usannsynlig, som er uenig i påstanden.

Primærdiagnose og fysisk kapasitet har også innvirkning på holdningen til om reaktivisering ville være mulig med riktige tilpasninger fra arbeidsgiver (jf. tabell 3.5).

Tabell 3.5 viser at de som har primærdiagnosen Nervøse lidelser, skiller seg fra de med sykdom i skjelett- og muskelsystemet og de som har andre sykdommer eller skader. De som har nervøse lidelser, er i mindre grad uenige enn de to andre diagnosegruppene i påstanden om at de med rette tilpasninger kunne kommet helt eller delvis tilbake i arbeid eller øke arbeidsmengden. Tidligere har vi også sett at de med diagnosen nervøse lidelser i større grad enn de andre diagnosegruppene har vurdert en sterkere tilknytning til arbeidslivet. Det er med andre ord indikasjoner på at denne gruppen i større grad enn de med andre diagnoser selv mener at de kunne ha hatt en sterkere arbeidslivstilknytning. Som nevnt tidligere kan nok denne forskjellen skyldes at bak diagnosen Nervøse lidelser skjuler det seg et bredt spekter av funksjonsevner. Mange i denne gruppen kan i lengre perioder være så friske at de kunne hatt en sterkere tilknytning til arbeidslivet. Samtidig skal man nok også være åpen for at en del i denne diagnosegruppen kan overvurdere sin egen evne til å delta i arbeidslivet.

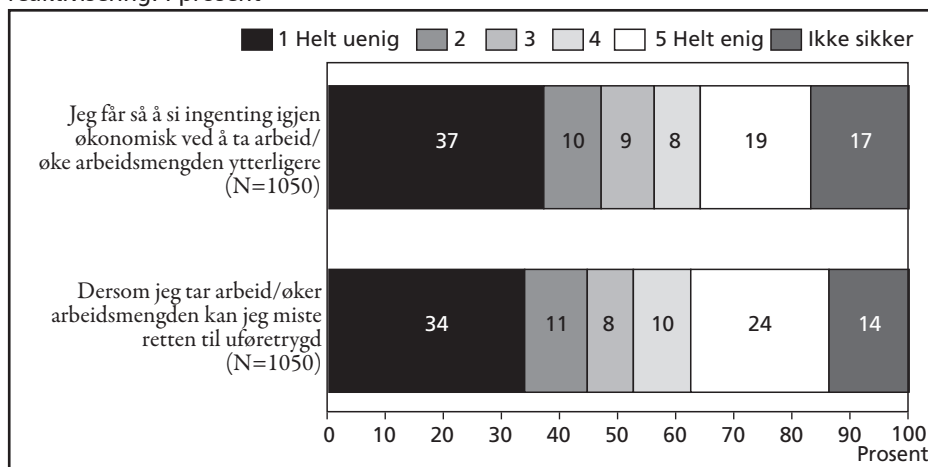
Ikke overraskende viser også tabell 3.5 at de som ikke har redusert fysisk kapasitet, i større grad enn de med noe eller redusert fysisk kapasitet, mener de kunne hatt en sterkere tilknytning til arbeidslivet med de rette tilpasningene fra arbeidsgiver. Selv om det er en statistisk signifikant forskjell mellom de uten redusert fysisk kapasitet og de med redusert kapasitet, er det likevel fortsatt over halvparten av de som ikke har redusert fysisk kapasitet, som er uenig i at de kunne blitt reaktivisert med de rette tilpasningene hos arbeidsgiver. Da er det kanskje mer interessant at såpass mange som 13 prosent av de som har svært redusert kapasitet, mener de kunne hatt en sterkere deltakelse i arbeidslivet med de rette tilpasningene. Som nevnt tidligere skyldes nok dette at en del innenfor gruppen fysisk funksjonshemmede både ønsker og mener de kunne arbeidet med de riktige tilpasningene til deres funksjonshemning i arbeidslivet.

3.2 Syn på de økonomiske konsekvensene av reaktivisering

Fribeløpgrensen på 1 G gjør det mulig for uførepensjonister å ha en inntekt ved siden av uførepensjonen uten at det medfører en revurdering av uførepensjonen. Studier har vist at det er få uførepensjonister som går utover denne grensen. Kann og Opdalsheis (2001) studie basert på data fra slutten av 1990-tallet viser at blant de som er helt uføre og samtidig har inntekt, ligger 40 prosent under 0,2 G. Blekesaune og Øvrebye (2006) har også vist, med utgangspunkt i omtrent samme tidsperiode, at blant de med gradert uføreytelse var det under 1 prosent som hadde en inntekt utover fribeløpgrensen. Olsen, Kvåle og Jentoft (2005) viser også i sin casestudie av personer som forsøker å komme tilbake i arbeid, at regelverket for de økonomiske sidene ved reaktivisering er vanskelig å forstå. De opplever også at det er vanskelig å få svar fra de offentlige etatene som forvalter regelverket (Aetat og trygdeverket) på det de selv mener er relativt enkle spørsmål om de økonomiske konsekvensene av reaktivisering. I denne undersøkelsen har vi på et overordnet nivå kartlagt hva de uføre selv mener de får igjen eller risikerer dersom de får en sterkere tilknytning til arbeidslivet (jf. fig 3.4).

Figur 3.4 viser at nær halvparten mener at det å ta arbeid eller øke arbeidsmengden vil gi en økonomisk effekt. Nær 50 prosent er uenig (svart 1 eller 2) i påstanden om at man får så å si ikke noe igjen økonomisk ved å ta arbeid eller øke arbeidsmengden. Det er også en høy andel som mener at det å ta arbeid eller øke arbeidsmengden ikke vil medføre tap av uføreytelsen (45 prosent er uenig i påstanden). På den andre siden viser også svarene på disse spørsmålene at det er en vesentlig andel som mener en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet vil medføre liten økonomisk gevinst eller tap av retten til uføreytelsen. Nær 30 prosent er enige (svart 4 eller 5) i at det vil medføre

Figur 3.4 Andel som er enig eller uenig i påstander om økonomiske konsekvenser av reaktivisering. I prosent

liten økonomisk gevinst, mens over 30 prosent er enige i påstanden om at de kan miste retten til uføretrygd dersom de tar arbeid eller øker arbeidsmengden.

Det er også en relativt stor andel som svarer at de ikke er sikre på hva de får igjen økonomisk ved reaktivisering, eller om reaktivisering vil medføre tap av retten til uføreytelser. Disse resultatene indikerer for det første at det er usikkerhet blant mange uførepensjonister om de økonomiske konsekvensene og regelverket for reaktivisering. At regelverket kan virke komplisert og vanskelig å trenge gjennom for den enkelte er også et forhold som påpekes av Olsen og Vangstad (2005). De finner i en casestudie at selv blant uførepensjonister som har fått bistand fra trygdeetaten til reaktivisering, blir regelverket om de økonomiske konsekvensene av å arbeide oppfattet som komplisert og uforutsigbart. For det andre indikerer det også at mange ikke har kjennskap til de tiltakene som er satt i verk fra det offentliges side for å lette overgangen fra uførepensjon og tilbake til arbeid. Kjennskapen til disse tiltakene vil bli drøftet nærmere i kapittel 4.

Det er noen forskjeller mellom ulike bakgrunnskjennetegn og synet på den økonomiske gevinsten av å ta arbeid eller øke arbeidsmengden. Disse vises i tabell 3.6.

Utdanning, alder og uførestatus har betydning for vurderingen av de økonomiske konsekvensene av en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet (jf. tabell 3.6). De som har høyere utdanning, er i mindre grad enn de som ikke har høyere utdanning, enige i påstanden. Når det gjelder alder, går det et skille mellom de som er 55 år eller eldre, og de som er under 44 år. De to eldste aldergruppene mener i større grad enn de som er under 55 år, at de vil få lite igjen økonomisk ved å ta arbeid eller øke arbeidsmengden. Mye av alderseffekten kan imidlertid forklares ved at det er en større grad av usikkerhet knyttet til dette spørsmålet blant de to eldste aldersgruppene. Rundt 20 prosent av de som er 55 år eller eldre, svarer «ikke sikker» på spørsmålet. Det er også slik at det er en høyere andel blant de tidsbegrensede uføre enn blant de permanente uføre som

Tabell 3.6 Andel som er enig eller uenig i at de så å si ikke får noe igjen økonomisk ved å ta arbeid / øke arbeidsmengden, etter ulike bakgrunnskjenntegn (utdanning, alder og uføre-status). I prosent

	Grunnskole	Vgs allmennfag	Vgs yrkesfag	Høyere utdanning	Ikke sikker
Uenig	46	45	45	55	0
Verken enig eller uenig	8	10	11	7	0
Enig	27	30	28	22	67
Ikke sikker	20	15	16	16	33
Total	101	100	100	100	100
N	323	182	307	231	6

	45 år eller yngre	46-54 år	55-59 år	60-64 år
Uenig	55	54	46	40
Verken enig eller uenig	7	9	9	10
Enig	26	25	24	31
Ikke sikker	13	11	22	19
Total	101	99	101	100
N	120	284	266	381

	Tidsbegrenset ufør	Permanent ufør
Uenig	56	47
Verken enig eller uenig	10	9
Enig	22	27
Ikke sikker	13	17
Total	101	100
N	200	850

er uenige i at de vil få lite igjen økonomisk for en sterkere arbeidsmarkedstilknytning. Forskjellen kan nok knyttes til at oppfølgingen av de tidsbegrensede uføre har fra de offentlige etatene har vært bedre enn for de permanente uføre. Det er derfor sannsynlig at de tidsbegrensede uføre har fått bedre informasjon om de økonomiske gevinstene ved å øke arbeidstilknytningen. Det er også en tendens til at de som mener det er sannsynlig med reaktivisering, i større grad enn de som mener det er usannsynlig, er uenig i at de får lite igjen økonomisk dersom de helt eller delvis går tilbake til arbeid / øker arbeidsmengden. Økonomiske forhold synes derfor til en viss grad å påvirke ønsket om egen reaktivering og vurdering av sannsynligheten for reaktivering.

Når det gjelder spørsmålet om man mener at man kan miste retten til uføretrygd dersom man tar arbeid, er det noen færre sammenhenger når det gjelder ulike bakgrunnskjennetegn, se tabell 3.7.

Når det gjelder det siste yrket man hadde før man ble uførepensjonert, er det et skille mellom de som har vært ansatt i helse- og omsorgsykker, og de som har vært ansatt innenfor manuelle yrker. De med bakgrunn fra helse- og omsorgssektoren tror i mindre grad enn de med manuelle yrker at økt arbeidstilknytning kan medføre tap av retten til uførepensjon.

Det er også en relativt stor forskjell mellom de som er helt uføre, og de som er delvis uføre i vurderingen av dette spørsmålet. Blant de helt uføre er nær halvparten uenig i påstanden (48 prosent), mens det blant de delvis uføre ikke mer enn 35 prosent som sier seg uenig i denne påstanden. Dette er et noe overraskende resultat. Blekesaune og Øvrebye sier blant annet om de delvis uføre at de «har lavere pensjon, registrert arbeidsevne og mulighet til å tjene enda mer enn fribeløpet uten risiko for kutt i pensjonen. Det betyr at de har insentiv, evne og mulighet til å øke arbeidsinnsatsen i enda større grad enn de som mottar full pensjon» (Blekesaune og Øvrebye 2006, s. 169). I et slikt perspektiv er det derfor noe overraskende at det blant de delvis uføre er 44

Tabell 3.7 Andel som er enig eller uenig i at dersom de tar arbeid / øke arbeidsmengden, kan de miste retten til uføretrygd, etter ulike bakgrunnskjennetegn (yrke i siste jobb før man ble uførepensjonist og uføregrad). I prosent

	Kontor/saks- behandling	Salg/ service	Manuelt arbeid	Transport	Under- visning	Helse/ omsorg	Annet
Uenig	45	47	40	41	51	50	31
Verken enig eller uenig	11	7	10	5	4	6	6
Enig	32	32	37	36	27	31	47
Ikke sikker	12	14	14	18	18	14	16
Total	100	100	101	100	100	101	100
N	199	177	317	44	55	163	32

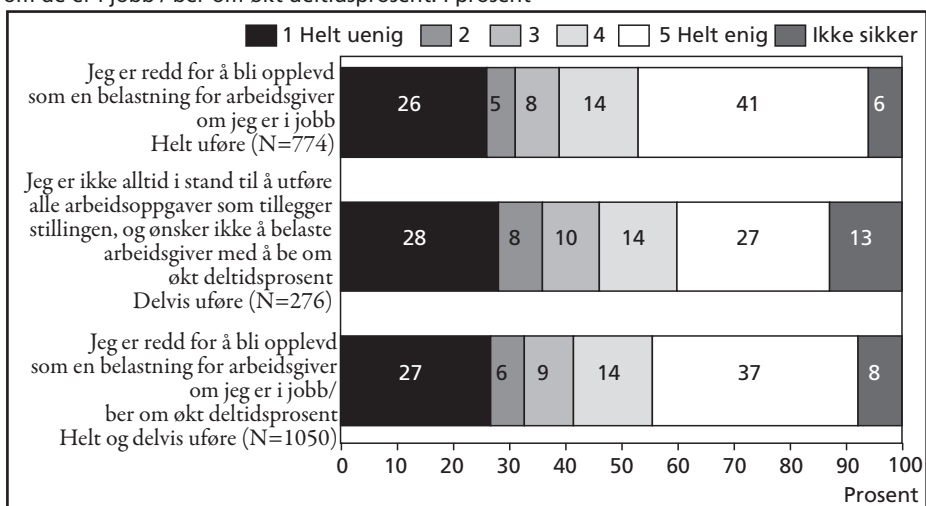
	Helt ufør	Delvis ufør
Uenig	48	35
Verken enig eller uenig	9	7
Enig	30	44
Ikke sikker	13	15
Total	100	101
N	774	277

prosent som er enige i en påstand som sier at dersom de øker arbeidsmengden, vil de miste retten til uførepensjon.

3.3 Hindrer synet på egen arbeidskapasitet reaktivisering?

Ovenfor så vi at det er en god del som mener at forhold som ligger utenfor deres egen kontroll, som trekk ved arbeidsgivere, arbeidsmarkedet og økonomiske konsekvenser, representerer hindringer for en tettere tilknytning til yrkeslivet. Vi skal nå gå over til å se på forhold som mer er knyttet til den enkelte uførepensjonists syn på egen mulighet for arbeidsmestring. De uføre i denne undersøkelsen har alle i minst ett år hatt status som uførepensjonister, de fleste mer enn ett år. Det betyr at tilknytningen til arbeidsmarkedet over en god tid har vært fraværende eller redusert. Spørsmålet om en sterkere reintegrering kan derfor også knytte seg til om man er usikker på om man er i stand til å gjenopprette en sterkere kontakt til et arbeidsliv, som man faktisk ved innvilgningen av uførepensjonen har blitt erklært helt eller delvis ikke å mestre. Det ble derfor stilt to spørsmål om synet egen arbeidskapasitet. Ett var om man var redd for å bli opplevd som en belastning for arbeidsgiver om man var i jobb eller økte deltidsprosenten, og et tilsvarende spørsmål var om man var redd for å bli oppfattet som en belastning av kollegaer. Figur 3.5 viser fordelingene på spørsmålet knyttet til arbeidsgiver.

Figur 3.5 Andel som er enig eller uenig i at de kan bli opplevd som en belastning for arbeidsgiver om de er i jobb / ber om økt deltidsprosent. I prosent

Av figur 3.5 går det frem at det er en høy andel som er redd for at de skal bli oppfattet som en belastning for arbeidsgiver om de får en sterkere tilknytning til arbeidslivet. Blant de helt uføre er det 41 prosent som er helt enig i påstanden. Om vi ser de som har svart 4 eller 5 samlet (enig), gjelder det over halvparten (55 prosent). For de delvis uføre er det den samme tendensen, selv om fordelingen mellom de som er enige og uenige i påstanden, er jevnere fordelt mellom de ulike svaralternativene. 41 prosent av de delvis ufører svarer at de er enig i påstanden om at de ikke ønsker å belaste arbeidsgiver med å be om økt deltidsprosent. Tabell 3.8 viser hvordan ulike bakgrunnskjennetegn påvirker synet på dette spørsmålet.

Tabell 3.8 Andel som er enig eller uenig i at de er redd for å bli en belastning for arbeidsgiver dersom de er i jobb / ber om økt deltidsprosent, etter ulike bakgrunnskjennetegn (konsentrasjonsproblemer, fysisk kapasitet og symptomer på psykiske plager). I prosent

Konsentrasjons- problemer	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	Ubesvart
Uenig	26	29	32	42	7
Verken enig eller uenig	4	10	14	7	0
Enig	61	55	48	43	73
Ikke sikker	9	6	7	9	20
Total	100	100	101	101	1009
N	183	323	197	331	15

	Hyppige symptomer på psykiske plager	Noen symptomer på psykiske plager	Få eller ingen symptomer på psykiske plager
Uenig	21	28	37
Verken enig eller uenig	5	9	9
Enig	64	54	48
Ikke sikker	10	9	7
Total	100	100	101
N	89	302	617

	Ikke redusert fysisk kapasitet	Noe redusert fysisk kapasitet	Redusert fysisk kapasitet
Uenig	36	30	27
Verken enig eller uenig	10	8	6
Enig	47	55	60
Ikke sikker	8	7	7
Total	101	100	100
N	564	258	194

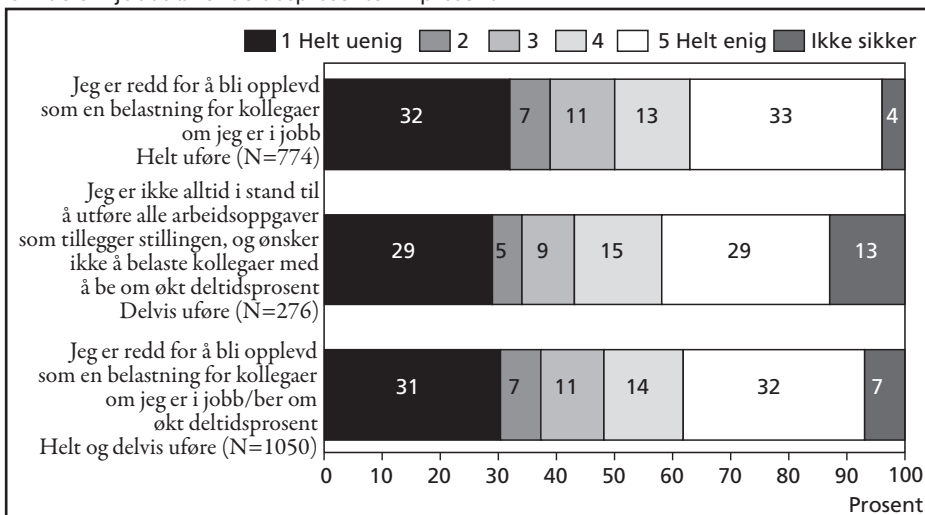
Gjennomgangen av bakgrunnskjennetegnene viser at det først og fremst er den enkeltes helsetilstand som påvirker om man er redd for å bli oppfattet som en belastning av arbeidsgiver ved økt arbeidstilknytning. Tabell 3.8 viser at andelen som er uenig i påstanden, er høyere blant dem som ikke har konsentrasjonsproblemer, enn blant dem som i stor eller noen grad er plaget med konsentrasjonsproblemer. Det er også en større andel som er uenig i påstanden blant dem som har få eller ingen symptomer på psykiske plager, enn blant dem som har noen eller hyppige symptomer. I forhold til fysisk kapasitet går skillet mellom de som har redusert fysisk kapasitet, og de som ikke har redusert fysisk kapasitet, der de som ikke har redusert fysisk kapasitet, i større grad er uenig i påstanden enn de med redusert fysisk kapasitet.

Vi finner her også en sammenheng mellom de som har vurdert å gå tilbake til arbeid, og de som ikke har vurdert det. De som har vurdert å gå tilbake, er i noe større grad uenig i påstanden enn de som ikke har vurdert reaktivisering. På samme måte finner vi at de som mener reaktivisering er sannsynlig, i større grad er uenig enn de som mener reaktivisering er usannsynlig.

Figur 3.6 viser mye av den samme tendensen som vi har sett når det gjelder arbeidsgiver, om hvorvidt man er engstelig for at en sterkere tilknytning til arbeidslivet kan medføre at man blir en belastning for kollegaer.

Det er en høy andel som frykter for at en sterkere reintegrering i arbeidslivet skal medføre at de blir en belastning for kollegaer. Figur 3.6 viser at blant de helt uføre er 46 prosent enige i at de er redd for å bli opplevd som en belastning for kollegaer dersom de er i jobb. For de delvis uføre er andelen som har denne innstillingen, omtrent den samme, 44 prosent.

Figur 3.6 Andel som er enig eller uenig i at de kan bli opplevd som en belastning for kollegaer om de er i jobb / øker deltidsprosenten. I prosent

Tabell 3.9 Andel som er enig eller uenig i at de er redd for å bli en belastning for kollegaer dersom de er i jobb / ber om økt deltidsprosent, etter ulike bakgrunnskjennetegn (om man hovedsakelig har jobbet heltid eller deltid i sin yrkeskarriere, utdanning, symptomer på psykiske plager og fysisk kapasitet). I prosent

	Heltid	Deltid	Både heltid og deltid
Uenig	40	29	40
Verken enig eller uenig	10	13	11
Enig	44	52	41
Ikke sikker	6	7	9
Total	100	101	101
N	765	150	71

	Grunnskole	Vgs allmennfag	Vgs yrkesfag	Høyere utdanning	Ikke sikker
Uenig	32	34	40	45	17
Verken enig eller uenig	13	8	11	8	0
Enig	50	49	43	40	33
Ikke sikker	5	9	5	7	50
Total	100	100	99	100	100
N	325	182	306	232	6

	Hyppige symptomer på psykiske plager	Noen symptomer på psykiske plager	Få eller ingen symptomer på psykiske plager
Uenig	30	31	43
Verken enig eller uenig	3	13	11
Enig	58	50	41
Ikke sikker	8	7	6
Total			
N	89	302	619

	Ikke redusert fysisk kapasitet	Noe redusert fysisk kapasitet	Redusert fysisk kapasitet
Uenig	42	33	30
Verken enig eller uenig	10	10	11
Enig	41	50	53
Ikke sikker	7	7	5
Total	100	100	99
N	563	258	194

Gjennomgangen av bakgrunnskjennetegnene viser imidlertid en større diversitet i synet på om man frykter å være en belastning for kollegaer enn det vi så når det gjaldt arbeidsgivere. I tillegg til helsetilstand er det også en effekt av om man hovedsakelig har jobbet heltid eller deltid i yrkeskarrieren før man ble ufør. Videre synes vurderingen å være påvirket av de uføres utdanningsnivå. (jf. tabell 3.9).

Tabell 3.9 viser at de som har hatt en sterk tilknytning til arbeidslivet, målt ved at de hovedsakelig har jobbet heltid før de ble uførepensjonister, i større grad enn de som har jobbet deltid, er uenig i påstanden. Det er også en utdanningseffekt der de som har høyere utdanning eller en yrkesrettet utdanning, i større grad er uenige i påstanden om at økt deltakelse i arbeidslivet vil medføre en belastning på kollegaene.

Det er også en sammenheng mellom sannsynlighet for reaktivisering og synet på om man kan bli en belastning for kollegaer. Der de som mener det er sannsynlig med reaktivisering de neste to årene, synes også i mindre grad å frykte at de vil bli en belastning for kollegaer.

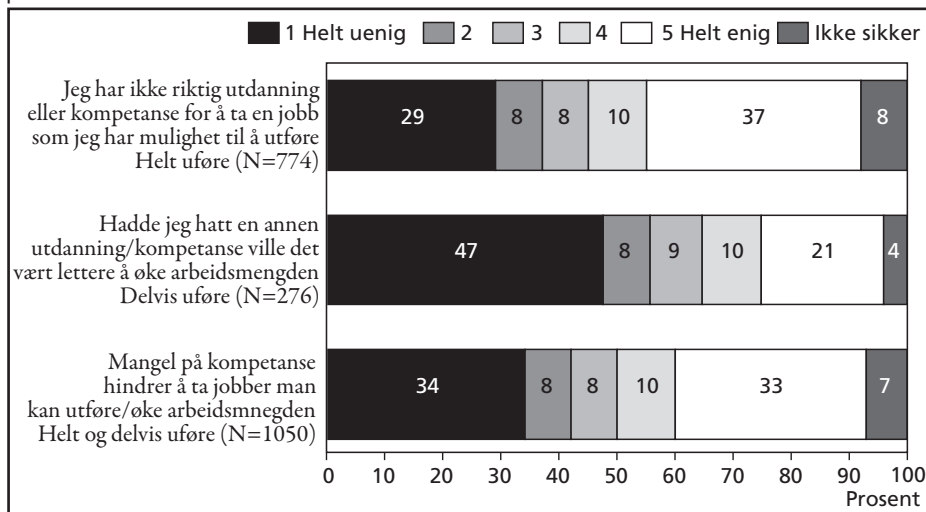
Som vi så når det gjaldt arbeidsgivere, er det en sammenheng mellom symptomer på psykiske plager og fysisk kapasitet i synet på om reaktivisering kan medføre en belastning på kollegaer. De som har få eller ingen symptomer på psykiske plager, er i større grad uenige i påstanden enn de som har noen eller hyppige symptomer. Når det gjelder fysisk kapasitet, er det en høyere andel blant de som ikke har redusert kapasitet, enn de som har noe eller svært redusert kapasitet, som er uenige.

3.4 Er det kompetansehindringer for reaktivisering?

Dersom man har blitt tilkjent uførepensjon, har man som nevnt blitt erklært å ha redusert eller helt fraværende evne til inntekt på grunn av sykdom, skade eller lyte. Før man har fått tilkjent uføreytelsen, har man som regel også vært gjennom en periode med attføringstiltak for å kartlegge og se om det er mulig å komme tilbake i arbeid likevel. I attføringssituasjonen vurderer man også om tilføring av kompetanse man måtte mangle, kan lette veien tilbake. Kompetansekartlegging og vurdering er derfor noe flere av de uføre vil ha vært gjennom. Figur 3.7 (neste side) viser i hvilken grad mangel på kompetanse oppleves som en hindring for reaktivisering.

Figur 3.7 viser at det er noe ulik vurdering av kompetansehindringer mellom de helt og de delvis uføre. De som er delvis uføre, mener i mindre grad enn de helt uføre at mangel på kompetanse er en hindring for reaktivisering. Blant de delvis uføre angir nærmere halvparten at de er uenig i at en annen kompetanse ville gjort det lettere å øke arbeidsmengden, blant de helt uføre er det nær 30 prosent som mener det samme. Blant de delvis uføre vil jo også flere ha tilknytning til arbeidslivet, og de har dermed opplevd i praksis at det er en viss etterspørsel etter den kompetansen de innehar. Samlet

Figur 3.7 Andel som er enig eller uenig i at kompetanse er en hindring for reaktivisering. I prosent

er litt i overkant av en av tre helt uenig i at mangel på kompetanse er en hindring for reaktivisering.

Ikke overraskende viser utdanningsnivået i seg selv å påvirke vurderingen av om egen kompetanse hindrer reaktivisering (jf. tabell 3.10). De som har høyere utdanning, mener i vesentlig mindre grad enn de andre utdanningsgruppene at det er kompetanshindringer, mens de som kun har grunnskole, mener at egen kompetanse hindrer for reaktivisering. De som har utdanning på videregående skole-nivå, havner i en mellomposisjon.

Tabell 3.10 viser også at det er en del klare utslag etter tidligere yrkesbakgrunn. De som i den siste jobben før de fikk uførepensjon kommer fra kontoryrker, mener i mindre grad enn de som kommer fra salgs- og serviceyrker, manuelt arbeid eller helse- og omsorgsyrker at kompetanse er en hindring. Blant de sistnevnte yrkesgruppene er det videre de som kommer fra manuelle yrker, som i størst grad mener at egen kompetanse er en hindring for reaktivisering. Det er grunn til å tro at utdanning og kompetanseeffektene henger sammen. Særlig vil det være en sammenheng mellom det vi her har valgt å kalle kontor- og saksbehandleryrker og høyere utdanning, og også mellom manuelle yrker og en yrkesrettet utdanning fra videregående skole. At de manuelle yrkene er de som i størst grad mener at kompetanse er en hindring, kan henge sammen med at de manuelle yrkene ofte er fysisk krevende og trolig en av årsakene til at man i utgangspunktet ble uførepensjonert. Reaktivisering for mange i disse yrkesgruppene vil dermed ofte kunne kreve at man tilegner seg en helt ny utdanning og kompetanse.

Tabell 3.10 viser også at de som arbeidet heltid i sin siste jobb før de ble uføre, i større grad enn de som arbeidet deltid, mener at egen kompetanse er en hindring for reaktivisering. Her er det nok også en sammenheng mellom stillingsprosent og

Tabell 3.10 Andel som er enig eller uenig i at mangel på kompetanse er en hindring for reaktivisering, etter ulike bakgrunnskjenntegn (utdanning, yrke i siste jobb før man ble uførepensjonist, om man jobbet heltid eller deltid i sin siste jobb før man ble uførepensjonist, og uførestatus). I prosent

	Grunnskole	Vgs allmennfag	Vgs yrkesfag	Høyere utdanning	Ikke sikker
Uenig	30	46	40	58	40
Verken enig eller uenig	6	9	8	10	20
Enig	57	37	45	26	20
Ikke sikker	7	7	8	7	20
Total	100	99	101	101	100
N	324	180	305	231	5

	Kontor/saks- behandling	Salg/ service	Manuelt arbeid	Transport	Under- visning	Helse/ omsorg	Annet
Uenig	56	44	33	31	50	41	45
Verken enig eller uenig	10	8	7	10	9	7	6
Enig	28	40	53	50	34	45	36
Ikke sikker	6	8	7	10	7	6	12
Total	100	100	100	101	100	99	99
N	199	178	316	42	56	163	33

	Heltid	Deltid
Uenig	44	37
Verken enig eller uenig	8	9
Enig	41	46
Ikke sikker	7	8
Total	100	100
N	734	254

	Tidsbegrenset ufør	Permanent ufør
Uenig	53	41
Verken enig eller uenig	12	8
Enig	32	44
Ikke sikker	5	7
Total	102	100
N	200	850

utdanning. Mange med lav utdanning (grunnskole) vil nok ha hatt en noe løsere tilknytning til yrkeslivet enn de med høy eller en yrkesrettet utdanning. Tabellen viser også at de tidsbegrensede uføre i mindre grad enn de permanente uføre mener det eksisterer kompetanshindringer.

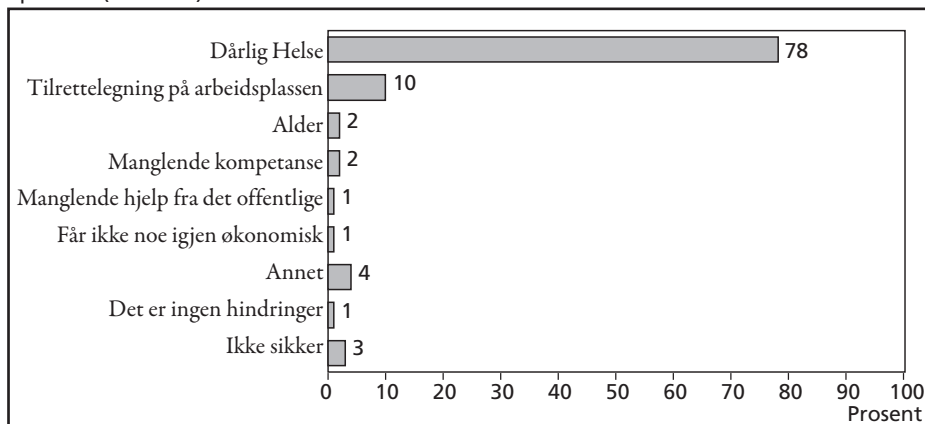
3.5 Hva er den viktigste hindringen for reaktivisering?

Over har vi sett at flere faktorer blir oppfattet som hindringer for reaktivisering. Det er også rimelig å anta at synet på reaktivisering er komplekst, og at det er mange faktorer som samtidig påvirker den uføres vurdering av hvorvidt man ønsker eller mener det er sannsynlig med en sterkere tilknytning til arbeidslivet enn den man i utgangspunktet har. I tillegg til å be om de uføres egen vurdering av hver enkelt hindring ble de også bedt om å angi hva de oppfattet som den viktigste hindringen for at de skulle komme helt eller delvis tilbake til arbeid eller øke deltidsprosenten. Svaret ble stilt åpent uten forhåndskategoriseringer. Intervjueren skrev ned respondentenes svar slik det ble avgitt i intervjusituasjonen. De åpne svarene har i ettertid blitt gått igjennom og etterkategorisert. De som har svart flere årsaker, har blitt registrert med den årsaken de har nevnt først som svar på spørsmålet. Denne tilnærmingen er valgt siden det vil være en rimelig antagelse at den årsaken man nevner først, også er den man umiddelbart mener er den viktigste. Figur 3.8 viser fordelingen av hva de uføre mener er den viktigste hindringen for reaktivisering.

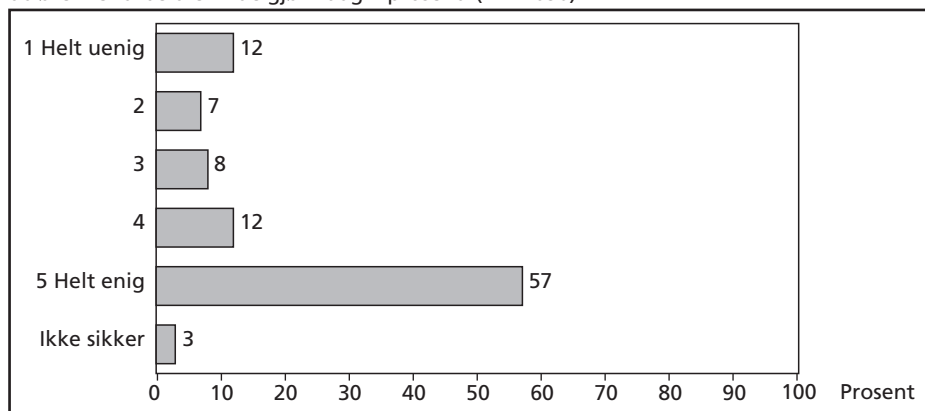
Svaret på spørsmålet er svært entydig. Som figur 3.8 viser, svarer hele 78 prosent at dårlig helse er den viktigste hindringen for reaktivisering. Det er heller kanskje ikke overraskende at helsen blir angitt som en hovedhindring for reaktivisering. På veien mot en status som uførepensjonist er det også den helsemessige vurderingen av arbeidsevnen som er den helt avgjørende faktoren. At de uføre dermed også selv mener at helsen er den viktigste hindringen for en reaktivisering er derfor ikke mer enn hva som kunne forventes. I undersøkelsen ble helsemessige hindringer for reaktivisering også kartlagt som en del av spørsmålsbatteriet der de uføre skulle vurdere ulike hindringer for å komme tilbake i arbeid. Som det går frem av figur 3.9, viser også dette spørsmålet en meget klar sammenheng mellom vurdering av egen helsetilstand og muligheten for reaktivisering.

At helse er den viktigste årsaken til tidligpensjonering stemmer også overens med andre studier. Aakvik (2005) viser til en canadisk studie som forteller at helse blir angitt som viktigste tidligpensjoneringsårsak. Den canadiske undersøkelsen viser imidlertid også at helse over tid har fått mindre betydning som avgangsårsak. Den synkende tendensen man finner av helserelaterte årsaker i den canadiske studien, bekreftes ikke av det vi finner i denne undersøkelsen. Blant norske uførepensjonister er helseårsakene

Figur 3.8 Viktigste hindring for helt eller delvis å komme tilbake i arbeid / øke deltidsprosenten. I prosent (N = 1050)

Figur 3.9 Andel som er enig eller uenig i at de er for syke til at arbeid er aktuelt / at de kunne utføre mer arbeid enn de gjør i dag. I prosent. (N = 1050)

nærmest enerådende. Dette stemmer også helt overens med hva Blekesaune og Øvrebye (2001) finner som årsak til å søke uførepensjon. De finner at alle de grunnene uførepensjonister angir, kan klassifiseres som helsemessige forhold.

3.6 Oppsummering

I dette kapittelet har vi sett at det er en del hindringer for at de som er blitt tilkjent uførepensjon, skal reaktiveres. Det er likevel en viss variasjon i hvilken grad den enkelte

opplever disse hindringene. Figur 3.10 gir en oppsummering av de viktigste hindringene som er kartlagt i dette kapittelet.

Egen sykdom er den hindringen de uføre legger klart mest vekt på når de skal vurdere ulike hindringer for reaktivisering. Vi har også sett at når de uførepensjonerte skal peke på den aller viktigste årsaken, så blir egen sykdom nesten altoverskyggende. Samtidig er det også tydelig at det er mange og sammensatte grunner til at reaktivisering anses som vanskelig. Over halvparten mener mangel på arbeid som er tilpasset deres situasjon på bostedet eller arbeidsplassen, er en vesentlig hindring for å komme tilbake i jobb eller øke arbeidsmengden. Rundt halvparten er også engstelige for å bli en belastning for arbeidsgiver dersom de skulle styrke tilknytningen til arbeidslivet. I den andre enden av skalaen er det færre som mener de økonomiske faktorene er en hindring for reaktivisering. Samtidig er det relativt mange som mener at disse faktorene også spiller inn når det gjelder reaktivisering. Minst betydning synes bedre tilpasning hos arbeidsgiver å ha. Det er likevel viktig at nesten en av fire mener at de kunne kommet tilbake til arbeid dersom de fikk de rette tilpasningene. Sett i forhold til den samlede uførebefolkningen utgjør disse svært mange enkeltpersoner.

Figur 3.10 Hindringer for reaktivering samlet. Andel som har svart enig (4 eller 5). I prosent

4 Kjennskap til tiltak for reaktivisering og hjelpeapparatets rolle

I debatten om den norske velferdsordningene har det i de siste 15 årene vært lagt særlig vekt på at stønadsordningene skulle utformes på en slik måte at de fremmet aktivitet fremfor passivitet. Mer presist har det vært et mål at flest mulig skal være i arbeid og færrest mulig på trygd. Dette har nedfelt seg i offentlige dokumenter i ulike former helt siden Attføringsmeldingen kom i 1992 (se for eksempel Kann og Opdalshei 2001). I 2007 kom også en egen stortingsmelding, «Arbeid, velferd og inkludering». Denne slår fast at grunnlaget for en god velferdsutvikling er en høy arbeidsinnsats i samfunnet som helhet (St.meld. nr.9 2006–2007). Slagordpregede uttrykk som «Arbeid for trygd» og «Arbeidslinja» har blitt en integrert del av den offentlige debatten og politikken. Når det gjelder uførepensjonen, har det vært en utbredt bekymring for at en stadig økende andel av den yrkesaktive befolkningen mottar uførepensjon. Selv om det har vært satt i gang flere ulike tiltak de siste 10–15 årene, har det ikke lyktes å stoppe veksten i antall uførepensjonister. Nå skal vi se nærmere på om de uføre selv kjenner til de tiltakene som er satt i gang fra myndighetenes side, og hvilken vurdering de har av de offentlige etatenes rolle i reaktiviseringsarbeidet.

4.1 Kjennskap til tiltak for reaktivisering

Det er fra det offentliges side satt i gang en rekke tiltak for at uførepensjonister skal kunne prøve seg i arbeidslivet uten at man mister retten til uføreytelsen. Tiltakene baserer seg på at man med en kombinasjon av arbeid og uføreytelse skal kunne teste ut sine muligheter og arbeidsevner. For å teste uførepensjonistenes kjennskap til disse ordningene ble det stilt et åpent spørsmål om kjennskapen til tiltakene (det vil si at respondentene ikke fikk lest opp svaralternativene før de svarte). I skjemaet var det forhåndskategorisert fem ulike tiltak:

- rett til å få tilbake pensjonen fem år frem i tid.
- de over 60 år kan jobbe så mye de vil uten at det påvirker uføregraden.

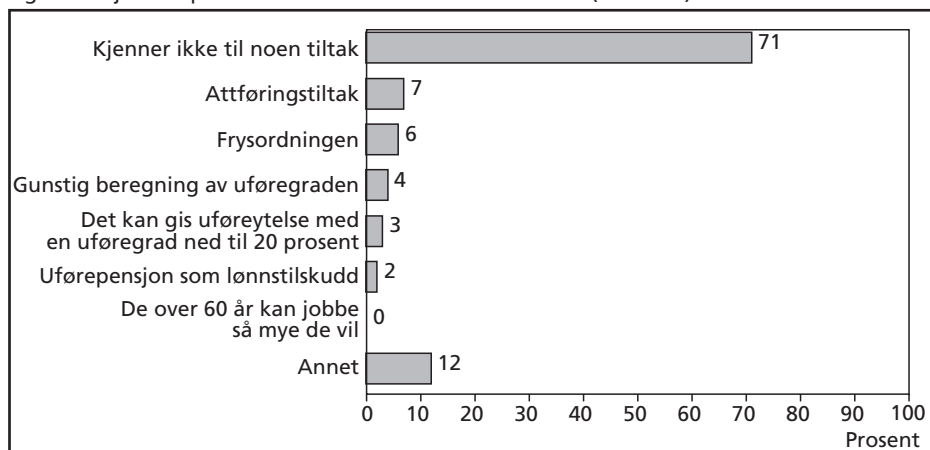
- forsøkordning med uførepensjon som lønnstilskudd (gjelder kun for fylkene Hedmark, Rogaland, Troms, Telemark og Sør-Trøndelag).
- Med utviding av arbeidsinnsatsen kan det gis uføreytelse med en uføregrad ned til 20 prosent.
- gunstig beregning av uføregrad, der man kan være i arbeid uten at uføregraden, og dermed uførepensjonen, settes tilsvarende ned.

Siden det på forhånd var antatt at spørsmålet kunne være vanskelig for respondentene å gi et helt presist svar på, var intervjuerne forhåndsbriefet om at det ikke krevdes svært presise formulering fra respondentene.¹¹

Som figur 4.1 viser, er det et stort flertall, over 70 prosent, som svarer at de ikke kjenner til noen tiltak for å komme tilbake til arbeid. At frysordningen og attføring nevnes av såpass få er noe overraskende siden frysordningen og ulike attføringstiltak har vært virksom over mange år. Den lave andelen som kjenner til tiltak for jobbutføring, stemmer også overens med det Blekesaune og Øvrebye fant på begynnelsen av 2000-tallet (Blekesaune og Øvrebye 2001).

At såpass få som 2 prosent oppgir at de kjenner ordningen med lønnstilskudd er kanskje ikke like overraskende siden dette er en prøveordning som gjelder for fylkene Hedmark, Telemark, Rogaland og Sør-Trøndelag. Om vi ser på disse fylkene isolert, er

Figur 4.1 Kjennskap til tiltak for å komme tilbake i arbeid. (N = 1050)

¹¹ Intervjuerne var briefet i at dersom respondenten svarte noe de var i tvil om, eller som ikke var forhåndskategorisert, skulle de notere ned svaret slik at svarene kunne kodes i ettertid. For frysordningen ble det i etterkodingen godtatt ulike tidsangivelser for frysperioden siden frysperioden har vært endret flere ganger. Det er heller ikke lagt en streng definisjon til grunn for attføring. Svar av typen kurs, opplæring, omskolering er kodet som attføringstiltak.

det imidlertid ikke noe større kjennskap til ordningen der enn det som gjelder for hele landet samlet. Innenfor de fem prøvefylkene er det også kun 2 prosent som svarer at de kjenner til ordningen. At kunnskapen er lav om lønnstilskuddet kan skyldes at tiltaket er krevende å administrere for hjelpeapparatet, og dermed er det også «markedsført» bare i begrenset grad. Ordningen med lønnstilskudd krever at man finner både motiverte uførepensjonister og motiverte bedrifter som er villige til å ta inn uføre på slike vilkår. Samtidig må det være et rimelig samsvar mellom den kompetansen som etterspørres fra bedriftene, og den de trygdede kan tilby. Tiltakets krevende karakter blir også påpekt som en mulig årsak til at det frem til første halvår 2005 var et underforbruk av midlene som var stilt til disposisjon for tiltaket (Ford 2006). I en egen evaluering som Econ gjorde om lønnstilskuddsordningen for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, finner de også at ordningen ikke er veldig høyt prioritert lokalt (Econ 2006).

Som figur 4.1 viser, er det hele 12 prosent som er registrert med svaret «Annet». Dette er svar som ikke faller direkte inn under de konkrete jobbutprøvingstiltakene som faktisk finnes. Flesteparten av svarene er av mer generell karakter, som for eksempel opprettelse av NAV-kontorer, IA-avtalen, tilrettelegging på arbeidsplassen med videre. Dersom de som kun har svart «Annet», holdes utenfor prosenteringen, blir andelen som ikke kjenner noen av de mer målrettede tiltakene, hele 81 prosent.

Samlet viser figur 4.1 at kjennskapen til tiltak for jobbutprøving er lav. Om man antar at kjennskap til slike ordninger også øker bruken, eller i det minste at flere vil vurdere å teste ordningene ut i arbeidslivet, er det viktig at NAV øker innsatsen for å gjøre dem bedre kjent. Evalueringen som ble gjennomført av Agderforskning av satsingen «Uføre tilbake til arbeid», viser også at de tiltakene som ble satt i gang, har en effekt når de først blir benyttet (se for eksempel Olsen, Jentoft og Kvåle 2006). Det er viktig å understreke at manglende kunnskap om ordninger for å komme tilbake i arbeidslivet ikke nødvendigvis betyr mangel på tilgjengelig informasjon. Som Kann og Opdalshei riktig påpeker: «... det å sette seg inn i regelverket krever overskudd og ressurser. Uførepensjonister kan mangle begge deler. Nyttens av slik kunnskap kan også være tvilsom dersom de helsemessige forutsetningene for arbeid ikke er tilstede.» (Kann og Opdalshei 2001)

Siden det gjennomgående er få som svarer at de har kjennskap til tiltakene, er det også få sammenhenger mellom kjennskap og ulike bakgrunnskjennetegn. Av de sammenhengene som fremkommer, kan det nevnes at det er noen flere som kjenner til frysordningen blant de som er 54 år eller yngre, enn blant de som er 55 år eller eldre. Det er også noen flere av de som er delvis uføre, enn blant de som er helt uføre, som kjenner til ordningen med gunstig beregning av uføregraten.

4.2 Hjelpeapparatets rolle i reaktiviseringsprosessen

En del av tiltakene for å sette fart på reaktiviseringsprosessen har vært at Trygdeetaten og Aetat, som en del av satsingen «Uføre tilbake i arbeid», har innkalt uførepensjonister til samtale for å diskutere muligheten for reaktivisering. Figur 4.2 viser andelen som svarer at de har blitt innkalt til samtale for å diskutere mulighet for reaktivisering.¹²

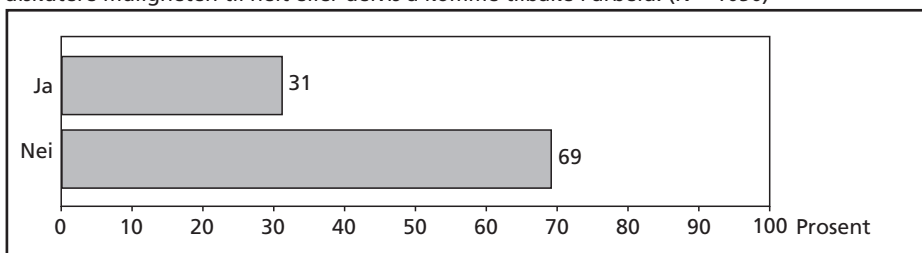
Nær en av tre har i løpet av perioden de har vært uførepensjonister, blitt innkalt til samtale med sikte på reaktivisering. Tatt i betraktning at det er godt over 300 000 uførepensjonister er det, målt i absolutte tall, svært mange samtaler.

Andelen som har blitt innkalt til samtale om reaktivisering, varierer en del mellom ulike bakgrunnskjennetegn.

Tabell 4.1 viser at trygdekontorene og Aetat har gjort noen klare prioriteringer når det gjelder hvem de kaller inn til samtaler. I forbindelse med «Tilbake til arbeid»-satsingen ble det også med utgangspunkt i Trygdeetatens lister gjort en seleksjon av hvem som skulle kalles inn til samtale med utgangspunkt i alder og diagnose, hvor man blant annet utelukket de som var over 50 år (Olsen, Kvåle og Jentoft 2005). Tabellen viser da også at det er en klar sammenheng mellom alder og det å bli innkalt til samtale om reaktivisering. Andelen som har blitt innkalt til slik samtale, synker markant for de som er 55 år eller eldre. Mens nær halvparten blant aldersgruppen under 45 år har blitt innkalt, gjelder det kun for en fjerdedel blant de eldste.

Det er også en viss sammenheng mellom uføregrad og det å bli kalt inn til en samtale om reaktivisering, der de som er helt uføre, i noe mindre grad har fått innkalling enn de som er delvis uføre. Denne sammenhengen kan nok også skyldes prioriteringer fra trygdekontoret og Aetat. Ut fra et ressursperspektiv er det naturlig nok lettere å jobbe med dem som allerede har en definert restarbeidsevne, enn dem som er erklært 100 prosent uføre. Tallene viser også at personer som relativt nylig har fått status som uførepensjonister, blir prioritert. Det er en langt høyere andel av dem som ble uføre i

Figur 4.2 Prosentandel som har vært innkalt til samtale med trygdekontoret eller Aetat for å diskutere muligheten til helt eller delvis å komme tilbake i arbeid. (N = 1050)

¹² Spørsmålet er ikke spesifikt knyttet til prosjektet «Uføre tilbake i arbeid». Spørsmålet er stilt generelt og har heller ingen tidsbegrensning. For en del kan med andre ord disse samtalene ligge en god del tilbake i tid.

perioden 2004–2005 som er innkalt til samtale, enn blant dem som ble uføre i 2003 eller tidligere.

Ikke overraskende er det også en vesentlig forskjell mellom de tidsbegrensede og de permanente uføre. Denne forskjellen skyldes naturlig nok at de tidsbegrensede uføre har en status som tilsier at det er en viss sannsynlighet for at de skal kunne komme tilbake i arbeid. Det ligger også i ordningen at alle som har fått innvilget tidsbegrenset

Tabell 4.1 Andel som har blitt kalt inn til samtale med trygdekontoret eller Aetat for å diskutere muligheten til helt eller delvis å komme tilbake i arbeid, etter ulike bakgrunnskjennetegn (alder, uføregrad, årstall for innvilging av uførepensjon og uførestatus). I prosent (N = 1050)

	45 år eller yngre	46-54 år	55-59 år	60-64 år
Har blitt innkalt	46	36	28	24
Har ikke blitt innkalt	53	64	72	76
Ikke sikker	2	0	0	0
Totalt	101	100	100	100
N	120	283	266	380

	Helt ufør	Delvis ufør
Har blitt innkalt	28	38
Har ikke blitt innkalt	71	62
Ikke sikker	0	1
Totalt	99	101
N	774	275

	1999 eller tidligere	2000-2003	2004-2005
Har blitt innkalt	28	30	38
Har ikke blitt innkalt	72	70	62
Ikke sikker	0	1	0
Totalt	100	101	100
N	482	352	214

	Tidsbegrenset ufør	Permanent ufør
Har blitt innkalt	78	28
Har ikke blitt innkalt	22	72
Ikke sikker	0	1
Totalt	100	101
N	200	850

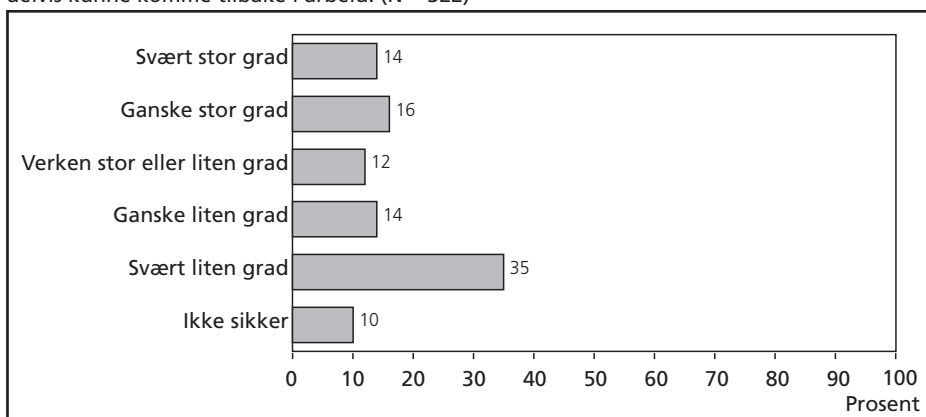
uførestønad, skal få direkte oppfølging av NAV med tanke på reaktivisering. Slik sett kan det være et tankekors at såpass mange som 22 prosent av dem med tidsbegrenset stønad, ikke har vært inne til samtale. Siden samtlige deltakere i denne undersøkelsen ble uføre i 2005 eller tidligere, betyr dette samtidig at en relativt høy andel ikke har blitt innkalt til samtale om reaktivisering i løpet av de elleve første månedene.

For å få et innblikk i om samtalen hadde vært et bidrag til reaktivisering, spurte vi dem som hadde hatt kontakt for å kartlegge reaktiviseringsmuligheten, i hvilken grad de syntes kontakten hadde bidratt til at de kunne komme i arbeid. Det må understrekes at spørsmålet ikke er ment å si noe om suksessraten til samtalene. Flesteparten av respondentene i denne undersøkelsen er klassifisert som 100 prosent uføre og har dermed liten eller ingen tilknytning til arbeidslivet.

Figur 4.3 viser at det er relativt få som mener at kontakten i stor grad har bidratt til at man har kunnet komme tilbake i arbeid. Nær halvparten (49 prosent) oppgir at kontakten i svært eller ganske liten grad har bidratt til en sterkere tilknytning til arbeidslivet.

Siden det er relativt sett få som har vært inne til samtale, er det få statistisk signifikante forskjeller mellom ulike bakgrunnskjennetegn. Det er imidlertid en liten forskjell mellom de som er helt uføre, og de som er delvis uføre. Blant de helt uføre oppgir 26 prosent at kontakten i stor eller ganske stor grad har bidratt til en sterkere arbeidslivstilknytning, mens andelen for de delvis uføre er 37 prosent. De som rent formelt blir regnet for å ha mulighet til å komme tilbake i arbeid, mener med andre ord at de har hatt større nytte av kontakten med trygdekontor og Aetat enn de som er definert som helt uføre. I et slikt perspektiv kan det kanskje også hevdes at prioriteringen av de delvis uføre, slik vi så i tabell 4.1, ut fra et ressursperspektiv er en fornuftig prioritering.

Figur 4.3 I hvilken grad bidro kontakten med Aetat eller trygdekontoret til at man helt eller delvis kunne komme tilbake i arbeid. (N = 322)

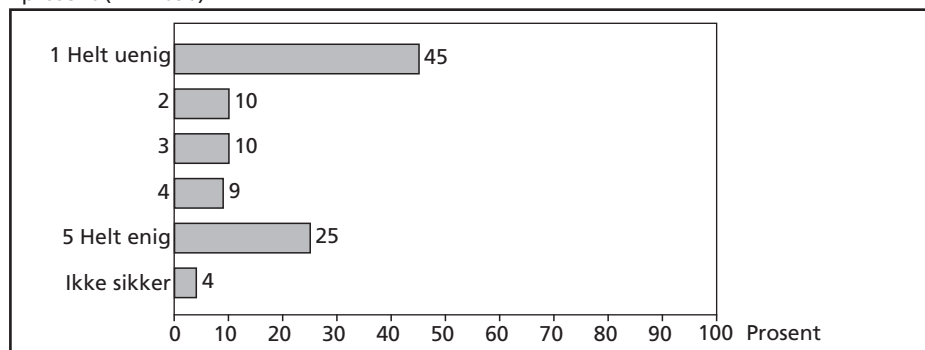

For å kartlegge de uføres holdning til hjelpeapparatet i noe mer detalj ble de også bedt om å ta stilling til to påstander

- 1) Det offentlige, som arbeidskontor og trygdekontor, er mer opptatt av å drive kontroll og at de ikke skal gjøre feil enn å hjelpe uføretrygdete tilbake i arbeid.
- 2) Jeg har fått god informasjon fra offentlige myndigheter (arbeidskontor, trygdekontor o.a.) om reglene som gjelder for å helt eller delvis å ta lønnet arbeid / øke arbeidsinnsatsen.

Det er klare indikasjoner på at uførepensjonistene har et informasjonsunderskudd når det gjelder å kjenne reglene for reaktivisering. Hele 45 prosent er også helt uenig i at de har fått god nok informasjon fra det offentlige. Slår vi sammen de som har svart 1 eller 2 (helt eller delvis uenig), er over halvparten (55 prosent) uenig i påstanden. Selv om informasjonsbehov i mange sammenhenger er tilnærmet umulig å dekke fullt ut, er det likevel et såpass entydig svar på dette spørsmålet at det er rimelig å konkludere med at det er mye å gå på i informasjonsarbeidet om reaktivisering for det offentlige, før man kan si seg fornøyd.

Figur 4.4 Holdning til det offentliges informasjon om reglene som gjelder for reaktivisering. I prosent (N = 1050)

På spørsmålet om informasjon er det også noen utslag for bakgrunnsvariablene.

Både utdanning og alder påvirker synet på informasjonen man har fått fra det offentlige. De uten utdanning utover grunnskolen mener i noe mindre grad enn de med utdanning at de har fått god informasjon om reglene for reaktivisering. Aldersgruppen 60 år eller over mener i noe større grad at de ikke har fått tilstrekkelig informasjon om reaktivisering sammenlignet med de som er under 60 år. Som vi så i tabell 4.1, var det også en alderseffekt når det gjaldt de som ble innkalt til samtale om reaktivisering, der det viste seg at det var en klar prioritering av yngre uføre. Selv om skillet for innkalling til samtale gikk for de under 55 år, er det likevel tydelig at økende alder gir lavere

Tabell 4.2 Andel som svarer uenig eller enig på at man har fått god informasjon fra offentlige myndigheter om reglene som gjelder for helt eller delvis å ta lønnet arbeid / øke arbeidsinnsatsen, etter ulike bakgrunnskjennetegn (utdanning, alder, symptomer på psykiske plager, uføregrad og uførestatus). I prosent

	Grunnskole	Vgs allmennfag	Vgs yrkesfag	Høyere utdanning	Ikke sikker
Uenig	59	48	50	49	40
Verken enig eller uenig	5	14	9	12	40
Enig	32	33	37	37	20
Ikke sikker	4	5	4	2	0
Total	100	100	100	100	100
N	324	182	307	233	5

	45 år eller yngre	46-54 år	55-59 år	60-64 år
Uenig	48	45	51	59
Verken enig eller uenig	7	13	11	7
Enig	39	41	32	31
Ikke sikker	6	1	6	3
Total				
N	121	284	266	381

	Hyppige symptomer på psykiske plager	Noen symptomer på psykiske plager	Få eller ingen symptomer på psykiske plager
Uenig	63	50	52
Verken enig eller uenig	8	16	7
Enig	28	31	39
Ikke sikker	1	3	3
Total	100	100	101
N	89	303	618

	Helt ufør	Delvis ufør
Uenig	54	47
Verken enig eller uenig	10	10
Enig	33	40
Ikke sikker	4	4
Total	101	101
N	775	277

prioritering fra offentlige myndigheter. Denne sammenhengen avspeiler også Trygdeetatens prioritering av de under 50 år i «Tilbake til arbeid»-satsingen. Prioriteringen er forståelig ut fra at effekten av å reaktivisere en som er under 50 år, gir en langt større økonomisk effekt enn en person som har passert 60 år, siden de under 50 år har langt flere yrkesaktive år foran seg. På den andre siden er det også en kjensgjerning at hovedparten av de uføre er 50 år eller eldre. I et slikt perspektiv utelukker, eller nedprioriterer, man med andre ord flertallet av de uføre ved en slik prioritering.

Tabell 4.2 viser også at de som har hyppige symptomer på psykiske plager, i større grad enn de med noe eller ingen symptomer er uenig i påstanden om at informasjonen om reaktivisering har vært god. Ut fra disse dataene er det ikke mulig å si noe om forskjellen skyldes at de med sterke symptomer reelt sett har dårligere informasjon, eller om effekten skyldes at de har vanskeligere for å persipere informasjonen.

Det er også en sammenheng i vurderingen av informasjonen ut fra om man er helt eller delvis ufør og tidsbegrenset eller permanent ufør. De som er helt uføre, er i større grad enn de som er delvis uføre, uenige i at informasjonen fra det offentlige har vært god. Det er også en klar tendens til at de permanente uføre i mindre grad enn de tidsbegrensede uføre mener dette. Forskjellen mellom de permanente og de tidsbegrensede uføre er nok igjen et resultat av at det ligger i ordningene med tidsbegrenset uførestønad at de skal ha tettere oppfølging enn de som er permanent uføre. I et slikt perspektiv er det kanskje mer interessant å påpeke at det blant de tidsbegrensede uføre er nesten 40 prosent som ikke synes at informasjonen om reglene for reaktivisering har vært god.

Som vist er det rimelig å hevde at de uføre samlet sett har for dårlig informasjon om reglene for reaktivisering. Det er imidlertid ikke nok at informasjon kommer ut, det må også være mulig å forstå reglene. Pensjonsregler er ofte relativt kompliserte og tekniske og derfor også vanskelige å holde seg orientert om. Det er ikke denne undersøkelsens hensikt å kartlegge den spesifikke forståelsen av regelverket. Det kan likevel være interessant å se om svarene på dette spørsmålet har sammenheng med om de har vært innkalt til samtale om muligheten for reaktivisering eller ikke. Tabell 4.3 (på neste side) viser denne sammenhengen.

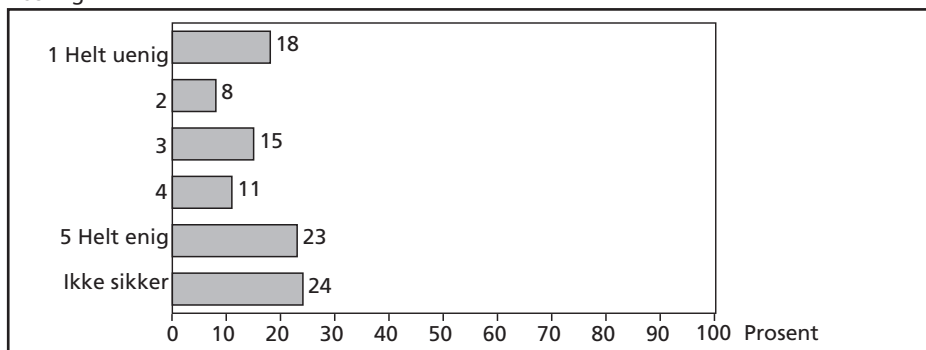
Tabellen viser at det er en klar sammenheng mellom de som mener at de har fått god informasjon fra det offentlige, og om de har vært innkalt til samtale om reaktivisering. Over halvparten av dem som har vært kalt inn til samtale, mener at de har fått god informasjon om reglene. Tabellen viser imidlertid også at det er et vesentlig mindretall av de som har blitt kalt inn til samtale som er uenig i at de har fått god informasjon (34 prosent). Dette overskygger likevel ikke at et klart flertall av de som har vært kalt inn til samtale, mener at de har god oversikt over regelverket.

I tillegg til å kartlegge informasjon om regelverket ble de uføre også bedt om å angi hva de mente om det offentlige hjelpeapparatets prioritering mellom henholdsvis forvaltning av regelverket kontra assistanse til reaktivisering. For å få svar på dette ble de uføre bedt om å ta stilling til følgende påstand: «Det offentlige, som arbeidskontor og

Tabell 4.3 Andel som svarer uenig eller enig på at man har fått god informasjon fra offentlige myndigheter om reglene som gjelder for helt eller delvis å ta lønnet arbeid / øke arbeidsinnsatsen, etter om man har vært kalt inn til reaktiveringssamtale eller ikke. I prosent (N = 1047)

	Har vært kalt inn til samtale	Har ikke vært kalt inn til samtale	Ikke sikker
Uenig	34	60	75
Verken enig eller uenig	11	9	0
Enig	52	27	25
Ikke sikker	3	4	0
Total	100	100	100
N	320	723	4

Figur 4.5 Holdning til det offentliges prioritering mellom regelforvaltning og hjelp til reaktivering

trygdekontor, er mer opptatt av å drive kontroll og at de ikke skal gjøre feil enn å hjelpe uføretrygdete tilbake i arbeid.» Figur 4.5 viser fordelingen på denne påstanden.

Figur 4.5 viser for det første at det er mange som ikke er i stand til å vurdere det offentliges prioriteringer. Såpass mange som en av fire svarer at de ikke er sikre på denne påstanden. Ellers viser figuren at svarene spriker. Det er likevel en god del flere som er enig i påstanden (34 prosent svarer 4–5), enn som er uenig (26 prosent svarer 1–2).

En gjennomgang av bakgrunnsvariablene viser at det først og fremst er uførestatus og om man er permanent eller tidsbegrenset ufør som påvirker hvordan man svarer på dette spørsmålet.

Blant de som er delvis uføre, er det vesentlig flere som er uenig i påstanden, enn blant de helt uføre. Det er også vesentlige flere blant de tidsbegrensede uføre enn blant de permanente uføre som er uenige. Om man ser litt bak disse tallene, kan det virke som om det først og fremst er et utslag av mindre usikkerhet blant de delvis uføre og blant dem som er på tidsbegrenset uførestønad. Tidligere har vi også sett at dette er grupper som har vært høyt prioritert i det offentlige hjelpeapparatet. De har blant

Tabell 4.4 Holdning til det offentliges prioritering mellom regelforvaltning og hjelp til reaktivering, etter ulike bakgrunnskjennetegn (uføregrad, uførestatus. I prosent

	Helt ufør	Delvis ufør
Uenig	22	39
Verken enig eller uenig	16	14
Enig	37	28
Ikke sikker	26	19
Total	101	100
N	775	276

	Tidsbegrenset ufør	Permanent ufør
Uenig	40	25
Verken enig eller uenig	18	15
Enig	36	35
Ikke sikker	7	25
Total	101	100
N	200	850

annet i større grad vært kalt inn til samtale med sikte på reaktivering enn de som er permanente eller helt uføre. Dette tyder på at kontakt med hjelpeapparatet i seg selv endrer synet i positiv retning når det gjelder reaktivering. Tabell 4.5 (neste side) viser da også en slik sammenheng.

Som det går frem av tabell 4.5, er det en noe høyere andel blant de som har vært innkalt til samtale, enn blant de som ikke har vært inn til samtale, som er uenig i at de offentlige etatene prioriterer regelforvaltning fremfor reaktivering. Andel som svarer ikke sikker, er også lavere blant de som har vært innkalt til samtale. Samtidig er det også klart at mer enn en av tre av de som har vært innkalt til samtale fortsatt mener at de offentlige etatene legger større vekt på regelforvaltning enn det å hjelpe de uføre tilbake til arbeid.

Samlet viser disse resultatene at et betydelig antall av de uføre mener at de offentlige etatene prioriterer regelforvaltning fremfor det å yte praktisk hjelp slik at de kan komme tilbake til arbeid.

Tabell 4.5 Holdning til det offentlige prioritering mellom regelforvaltning og hjelp til reaktivisering, etter om man har vært kalt inn til reaktiviseringssamtale eller ikke. I prosent (N = 1047)

	Har vært kalt inn til samtale	Har ikke vært kalt inn til samtale	Ikke sikker
Uenig	31	24	0
Verken enig eller uenig	20	13	25
Enig	37	34	25
Ikke sikker	12	29	50
Total	100	100	100
N	320	723	4

Oppsummering

Analysen av det offentlige hjelpeapparatets rolle i reaktiviseringsarbeidet speiler naturlig nok de offentlige instansens prioriteringer på området. Når det gjelder å bli innkalt til samtale om mulighet for reaktivisering, er det en klar overvekt av uføre som er under 50 år, av delvis uføre og av dem som har fått tilkjent tidsbegrenset uførestønad. Det er også her det er flest som vurderer reaktiviering, og som samtidig anser det som sannsynlig at de blir reaktivert i løpet av de to nærmeste årene (se kapittel 2). Det er likevel vanskelig å avgjøre ut fra foreliggende data om sammenhengen skyldes at hjelpeapparatets innsats har påvirket deres ønske om og vurdering av egne reaktiviseringsmuligheter, eller om sammenhengen er uttrykk for at hjelpeapparatet er flinke til å prioritere de gruppene som har størst sjanse for å komme i arbeid.

Undersøkelsen viser også at det i uførebefolkningen samlet er en relativt høy andel som har lav tillit til de offentlige etatene som jobber med reaktivisering. Dette betyr ikke nødvendigvis at de offentlige etatene gjør en dårlig jobb. Blant dem som er prioritert i reaktiviseringsarbeidet, er det en noe mindre andel som uttrykker lav tillit til etatene enn blant de øvrige. Det synes med andre ord å være slik at kontakt med de offentlige etatene i noen grad bedrer tilliten til og kunnskapen om hva det offentlige kan bidra med. Den generelle kunnskapen om tiltak som kan lette reaktivisering, er imidlertid svært lav. Det bør gi grunn til en viss bekymring at såpass mange som 71 prosent svarer at de ikke kjenner til noen tiltak som det offentlige har satt i verk for å gjøre det enklere å komme tilbake til arbeidslivet.

5 Avslutning og oppsummering

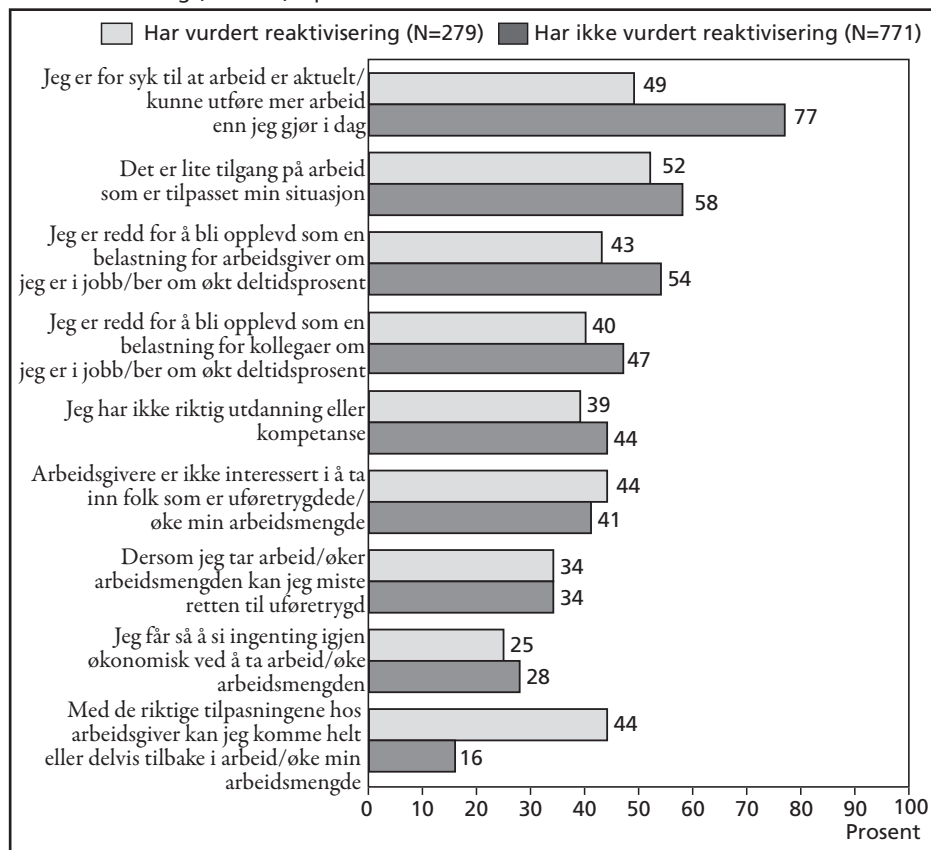
I rapporten har vi sett at det er en god del som har vurdert en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet. Undersøkelsen som presenteres i denne rapporten, har vist at det finnes et visst reaktiveringspotensial, en av fire – eller rundt 77 000 arbeidstakere – har vurdert reaktivering. Blant dem som er helt uføre, er det 5 prosent som har vurdert å gå tilbake til arbeid på full tid, og 21 prosent som har vurdert en delvis overgang til arbeidslivet, mens 26 prosent av de delvis uføre har vurdert å øke sin ukentlige arbeidstid.

Når vi så på hvor sannsynlig de uføre selv mente reaktivering er (at de kommer helt eller delvis tilbake til arbeid eller får økt stillingsprosenten sin innen to år), var bildet likevel noe mindre positivt. Kun 2 prosent anser det som svært sannsynlig, mens 4 prosent mente det var ganske sannsynlig. Til tross for at andelen er lav er det likevel viktig å påpeke at selv en begrenset tilbakegang til arbeid vil medføre en betydelig reduksjon i trygdeutgiftene. I tillegg kommer den økonomiske og sosiale gevinsten det vil ha for den enkelte å få en sterkere tilknytning til arbeidslivet. Den typiske uførepensjonisten, som mener det er sannsynlig at han eller hun kommer helt eller delvis i arbeid i løpet av en toårsperiode, er 45 år eller yngre, har en gradert uføreytelse og/eller en tidsbegrenset uførepensjon. Det er likevel et klart flertall også blant disse som mener reaktivering er lite sannsynlig.

De som har vurdert reaktivering, danner på mange måter basisen for reaktiveringspotensialet. Uten at reaktivering vurderes som en mulighet, vil man etter all sannsynlighet heller ikke bli reaktiverert. Som vist over er det også en ganske stor andel som har vurdert å gå tilbake til arbeid, mens andelen som faktisk tror det er sannsynlig, er vesentlig mindre. Fra et rimelig godt potensial er det med andre ord likevel få som virkelig tror på muligheten. Det er derfor særlig interessant hvordan de som har vurdert reaktivering, ser på de hindringene for reaktivering som har blitt tatt opp i denne undersøkelsen. Figur 5.1 (neste side) viser dette sammenlignet med de som ikke har vurdert reaktivering.

Figur 5.1 viser at de som har vurdert reaktivering, naturlig nok i mindre grad enn de som ikke har vurdert det, vektlegger helsehindringer. Figuren viser også at de som har vurdert reaktivering, generelt mener hindringene er mindre enn de som ikke har vurdert reaktivering. Mest interessant er likevel at det blant de som har vurdert reaktivering, er en vesentlig høyere andel som mener de kunne vært i arbeid med de riktige tilpasningene hos arbeidsgiver. Midtsundstad (2007) finner imidlertid at kun

Figur 5.1 Hindringer for reaktivering, etter om man har vurdert reaktivering eller ikke. Andel som har svart enig (4 eller 5). I prosent

en av seks virksomheter føler at deres virksomhet i stor grad har et ansvar for å bidra til økt sysselsetting blant utsatte grupper på arbeidsmarkedet, herunder yrkeshemmede. Samme undersøkelse viser dessuten at kun en av fire virksomheter har forpliktet seg når det gjelder delmål 3 i IA-avtalen om å øke den reelle pensjoneringsalderen. Hertzberg og Skinnarland (2007) finner også at blant industribedrifter som har IA-avtale, er det kun en av fire som har satt seg som mål å øke pensjoneringsalderen i bedriften. Samtidig vet vi at reduksjon i uføreavgang er helt sentralt for å redusere tidligavgang fra arbeidslivet. Har man ikke noe mål om redusert pensjonsalder internt i virksomheten, er det heller ikke rimelig å tro at virksomhetens motivasjon for å ansette uførepensjonister er svært stor. Det kan dermed virke som om man i reaktiveringsarbeidet står overfor et paradoks: *En høy andel av de uføre som har vurdert reaktivering, mener også det ville vært mulig dersom de fikk de riktige tilpasningene hos arbeidsgiver. Samtidig viser andre studier at virksomheter ikke føler et særlig stort ansvar for å rekruttere arbeidstakere med*

redusert arbeidsevne. Det er også få tegn på at virksomhetene har et mål om å ansette eldre arbeidstakere, som nettopp er den gruppen som utgjør hovedtyngden av de uføre.

De tidsbegrensede uføre er i en særstilling blant de uføre, da deres stønadperiode er begrenset i tid nettopp fordi man anser at det er en viss sannsynlighet for at de skal kunne komme tilbake i arbeid eller øke arbeidsmengden. Undersøkelsen viser at de tidsbegrensede uføre også selv opplever at det eksisterer noe færre barrierer mot reaktivering enn de permanente uføre. De mener for eksempel i større grad enn andre at de vil vinne økonomisk på å komme tilbake i arbeid, og de anser ikke i samme grad som andre uføre at egen kompetanse er en hindring. Denne gruppen skal også følges tett opp av NAV, som er forpliktet til å utarbeide individuelle oppfølgingsplaner for den enkelte, hvor det spesifiseres hvilke tiltak som skal settes i verk med sikte på å få de tilbake i arbeid. De tidsbegrensede uføre har også i stor utstrekning fått en slik oppfølging av det offentlige. 78 prosent har for eksempel vært inne til samtale om reaktivering. Det er likevel verdt å understreke at de tidsbegrensede uføre som er med i denne undersøkelsen, har blitt tilstått stønad i 2004 og 2005. I et slikt perspektiv er også andelen som ikke har blitt fulgt opp, høy, 22 prosent har ikke blitt innkalt overhodet. Det er også et viktig poeng at nær 40 prosent av de tidsbegrensede uføre mener at de ikke har fått god nok informasjon om muligheten for en sterkere tilknytning til arbeidslivet. Mange av de tidsbegrensede uføre har vurdert å gå tilbake til arbeid, hele 45 prosent. Det er likevel bare 12 prosent som anser det som sannsynlig at de skal komme tilbake i arbeid i løpet av en toårsperiode. *Resultatene indikerer dermed at flertallet av de tidsbegrensede uføre kun ser på tidsbegrensningen som en overgang til en status som permanent uføre.*

De med gradert uføreytelse er også i en spesiell situasjon i den forstand at de har blitt definert å ha en restarbeidsevne. Det er da også en høyere andel av disse som mener at reaktivering er sannsynlig. En stor andel av dem mener også at det er tilgang på arbeid som er tilpasset deres situasjon i virksomheten de er ansatt, samtidig som godt over 40 prosent mener arbeidsgiver er interessert i at de skal øke arbeidsmengden, og nær en av fire mener at de kan øke arbeidsmengden dersom de får den rette tilpasningen. De delvis uføre er også noe høyere prioritert av de offentlige hjelpeetatene enn de helt uføre. De har i større grad blitt innkalt til samtale om reaktivering, og de er i noe større grad enige i at de har fått god informasjon om reaktivering fra etatene. *Men selv blant de delvis uføre er det over 60 prosent som ikke har blitt innkalt til samtale, og en av tre som mener de ikke har fått god informasjon om reaktiveringsmulighetene.*

Som vi har sett over, har det offentlige hjelpeapparatet gjort noen prioriteringer når det gjelder reaktiveringsarbeidet. De har naturlig nok prioritert de tidsbegrensede uføre i tråd med regelverket og den overordnede politikken på området. Det er også en tendens til at de delvis uføre er prioritert. I tillegg ligger det også en klar prioritering av yngre uføre, særlig de som er under 45 år. Undersøkelsen viser imidlertid at den samlede kunnskapen om tiltak for reaktivering er lav. Over 70 prosent av de uføre svarer at de ikke kjenner til noen tiltak som skal gjøre det lettere å komme i arbeid.

Selv om det kan hevdes at det er lite poeng i å kjenne regelverket for reaktivisering dersom man er så syk at reaktivisering uansett er uaktuelt, er det likevel klare indikasjoner på at informasjonsarbeidet om reaktiviseringstiltak bør styrkes.

Det er også en tendens i materialet fra denne undersøkelsen at en vesentlig andel har et negativt syn på de offentlige etatene som skal bistå de uføre i reaktiviseringsarbeidet. En av tre mener de offentlige hjelpeinstansene er mer opptatt av å drive kontroll og ikke gjøre feil enn å hjelpe de uføre tilbake til arbeid. Som tidligere påpekt betyr ikke det nødvendigvis at de offentlige instansene gjør en dårlig jobb. De som faktisk har vært i kontakt med etatene, har da også et noe bedre inntrykk enn de som ikke har hatt en slik kontakt. Men igjen er det også slik at 37 prosent av de som har vært innkalt til samtale om reaktivisering, mener regelforvaltning og kontroll prioriteres høyere enn det å hjelpe folk tilbake til arbeid. Ut fra denne undersøkelsen kan det ikke sies noe om dette skyldes at de ytre etatene ikke gjør en god nok jobb i møtet med de uføre, eller at regelverket vanskeliggjør arbeidet. *Det er imidlertid indikasjoner på at det praktiske arbeidet med å bistå uføre tilbake til arbeid kan bli gjort på en bedre måte.*

Til slutt viser undersøkelsen at når de uføre blir bedt om å angi den viktigste hindringen for reaktivisering, så er svaret entydig: *Hele 78 prosent mener at det er helseårsaker som først og fremst hindrer dem i å ha en sterkere tilknytning til arbeidslivet.*

Litteratur

- Aakvik, Arild (2005), «Inkluderende arbeidsliv og pensjoneringsadferd for eldre arbeidstakere». I: Schöne, Pål, red., *Det nye arbeidsmarkedet. Kunnskapsstatus og problemstillinger*. Norges forskningsråd 2005
- Blekesaune, Morten (2005), *Unge uførepensjonister. Hvem er de og hvor kommer de fra?* NOVA-rapport 8/05
- Blekesaune, Morten og Einar Øvreby (2006), «Uførepensjonister i arbeid». I: Hammer, T. og E. Øverbye, red., *Inkluderende arbeidsliv? Erfaringer og strategier*. Gyldendal Akademisk
- Blekesaune, Morten og Einar Øvreby (2001), *Levekår og livskvalitet hos uførepensjonister og mottakere av avtalefestet pensjon. Overgang til førtidspensjon*. NOVA-rapport 10/01
- Brage, Søren, N. Fleten, O.G. Knudsrud, H. Reiso og A. Ryen (2002), *Egenvurdering av funksjon – utvikling av Norsk funksjonsskjema for bruk i trygdeetaten*. Utredningsavdelingen Rikstrygdeverket rapport 5/2002
- Econ (2006), *Uførepensjon som lønnstilskudd. Årsaker til lavt omfang*. Rapport 2006-010
- Finnvold, Jon og Jørgen Svalund (2005), *Pasienterfaringer i allmennlegetjenesten før og etter fastlegeordningen*. Statistisk sentralbyrå, rapport 2005/34
- Ford, Margaret (2006), *Statlig oppfølging av LA-avtalen. Tiltak ved redusert arbeidsevne*. NOVA, rapport 5/2006
- Hansen, Inger Lise Skog og Jørgen Svalund (2007), *Funksjonshemmede på arbeidsmarkedet. Et oversiktsbilde*. Fafo-notat 2007:04
- Kann, Inger Cathrine og Ole Alexander Oppdalshei (2001), «Uførepensjonisters yrkesdeltakelse». *Søkelys på arbeidsmarkedet 2*
- Kvåle, Gro, Torunn Olsen og Nina Jentoft (2005), *Reaktiveringsprosessen – veien tilbake til arbeidslivet*. Agderforskning FoU rapport nr. 2/2005

- Hertzberg, Dagfinn og Sol Skinnarland (2007), *Too old to rock'n roll? Seniorpolitisk praksis i norske industribedrifter*. Fafo-rapport 2007:06
- Midtsundstad, Tove (2007), *Fra utstøting til fastholdelse? En kartlegging av norske virksomheters arbeidskraftsstrategier overfor eldre arbeidstakere*. Fafo-rapport under publisering
- Midtsundstad, Tove (2006), *Pensjonering før fylte 67 år. Tidligpensjonering og bruk av AFP innen KS' tariffområde 2002–2004*. Fafo-rapport 509
- Midtsundstad, Tove (2005), *Ikke nødvendigvis sliten... En analyse av tidligpensjonering og seniorpolitikk i staten*. Fafo-rapport 482
- Olsen, Torunn, Nina Jentoft og Gro Kvåle (2006), «Reaktivisering av varig uføre. Mange veier tilbake til arbeid». *Arbeid, velferd og samfunn*. NAV 2006
- Olsen, Torunn og Arild Vangstad (2005), *Fra trygd til arbeid. Uførepensjonisters erfaringer og behov*. Trygdeetatens arbeidslivssenter i Vest Agder. Rapport 2 i rapportserien om Inkluderende arbeidsliv – for hvem?
- Olsen, Torunn, Gro Kvåle og Nina Jentoft (2005), *Mellom trygd og arbeid. Motivasjon og risiko i uføres betraktninger om å gå tilbake til arbeidslivet*. Agderforskning FoU rapport nr. 1/2005
- St.meld. nr. 9 (2006-2007), *Arbeid, velferd og inkludering*. Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Vedlegg 1 – Utvalg, gjennomføring og frafall

Utvalget

Personer over 65 år er utelatt fordi det antas at reintegreringspotensialet blant denne gruppen er svært begrenset, tatt i betraktning at de er svært nær aldersgrensen for overgang til alderspensjon. Personer som er født uføre, eller som har hatt en svært tidlig inngang som uførepensjonister, er også regnet å ha begrenset reintegreringspotensial. De som har blitt tilkjent uførepensjon mens de var i alderkategorien 18 til 25 år, er derfor ikke en del av undersøkelsen. Uførepensjonister som ikke har folkeregistrert adresse i Norge, er også utelatt. Først og fremst fordi det er rimelig å anta at det er lite sannsynlig at de vil endre sin uførestatus, men også fordi det ville vært vanskelig å intervju dem. Siden selve intervjuundersøkelsen skulle gjennomføres per telefon (se under), ble det også nødvendig å utelate de som hadde diagnosen døve.

I tillegg ble det gjort noen begrensninger innenfor diagnosegruppen psykiske lidelser og adferdsproblemer. De som hadde diagnosen psykisk utviklingshemmet, ble utelatt fordi en stor andel av disse ble antatt å kunne ha vanskeligheter med å besvare undersøkelsen på egen hånd. Personer med svært sterke personlighetsforstyrrelser (diagnosen organiske psykiske lidelser / schizofreni og paranoide lidelser) ble utelatt fordi sykdommen er såpass alvorlig at det ikke vil være hensiktsmessig eller tilrådelig å innlemme dem i utvalget. Disse to diagnosene utgjør til sammen kun en liten andel av de som går under samlebetegnelsen psykiske lidelser og adferdsproblemer, i 2005 utgjorde de ca. 8,5 prosent innenfor denne diagnosegruppen.

Det ble satt som utvalgskriterium at man ikke skulle ha blitt tilkjent uførepensjon etter 31.12.2005. Denne begrensningen ble satt ut fra to hensyn. Det viktigste er at det bør ha gått noe tid fra man har fått tilkjent uførestønad til man blir utsatt for reaktiviseringstiltak. Det kan virke både støtende og sårende å bli kontaktet med sikte på reaktivisering kun kort tid etter at man faktisk har gått gjennom en attføringsperiode og deretter blitt tilkjent uførepensjon. Det var også hensiktsmessig å sette grensen for deltakelse til utgangen av 2005 siden vi da ville få med registerdata fra pensjonsregisteret som kunne kobles til svarene (se mer om registerinformasjonen under).

For å kunne nyttiggjøre registerdata om de uføre fra pensjonsregisteret må man ha fått tilkjent uførestønad etter 1991. Pensjonsregisteret er ufullstendig for de som har blitt tilkjent stønad før dette tidspunktet.

Gjennomføring

Utfordringen ved telefonintervjuer er at datainnsamlingen nærmer seg en dialog mellom to individer; intervjueren og respondenten. Selv om situasjonen kan virke dialogisk, er det likevel viktig at den er nøytral og utføres likt av de intervjuerne som skal gjennomføre undersøkelsen. Intervjuerne har gjennomgått en grunnopplæring i hvordan man skal forholde seg i intervjusituasjonen, de blir også veiledet underveis av intervjulederne slik at de skal oppfylle de kravene som gjelder for nøytral og god intervjuing.

I denne undersøkelsen var det imidlertid noen utfordringer som intervjuerne vanligvis ikke møter. For det første er temaet uførepensjon ganske komplisert, regelverket og de offentlige etatenes forvaltning av regelverket er ikke noe alle kan eller forholder seg til. Det er også sannsynlig at man i løpet av undersøkelsen ville støte på personer som, med rette eller urette, har følt seg dårlig behandlet av de offentlige etatene som forvalter regelverket. I utgangspunktet visste vi også at det ville være en god andel i utvalget som var plaget av psykiske lidelser og som dermed kunne reagere ulikt på å bli kontaktet i forbindelse med en slik undersøkelse. De intervjuerne som skulle gjennomføre undersøkelsen, ble derfor plukket ut blant de mest erfarne. Før intervjuene startet, fikk de en gjennomgang av forskeren om forskjeller på ulike typer pensjon generelt og ulike typer uførepensjon spesielt. Forskeren hadde også en gjennomgang av spørreskjemaet sammen med intervjuerne slik at de skulle få en god forståelse av hva som lå i spørsmålene og ha anledning til å spørre om ting som var uklart for dem. Til slutt var forskeren til stede i intervju-lokalet når undersøkelsen ble startet opp slik at intervjuerne kunne ta opp spørsmål som kom opp etter at de hadde gjennomført noen intervjuer. Samlet ga dette intervjuerne gode forutsetninger for å gjennomføre intervjuene på en kvalitativt god måte. Tilbakemeldingene fra intervjulederne underveis i undersøkelsen viste også at det ikke hadde oppstått vesentlige problemer under intervjuene i feltperioden.

Frafall

Av de 4444 respondentene som ble trukket fra NAVs pensjonsregister, ble det til sammen funnet telefonnummer til 4085, som gir en treffprosent på 92. Når man startet å ringe, viste 219 av telefonnumrene seg ikke å føre frem til respondenten (nummeret var ikke i bruk, feil telefonnummer med mer).

Dersom det ikke oppnås kontakt med et oppringt nummer (opptattsignal eller at respondenten ikke besvarer anropet på oppringningstidspunktet), legges nummeret tilbake i basen og fortsetter å være en del av den aktive basen det ringes på. Når måltallene er oppnådd, sitter man igjen med en restmengde av telefonnummer som ikke har blitt benyttet. Totalt var 1733 nummer ubenyttede når undersøkelsen ble avsluttet. Dette gir et nettoutvalg på 2133. De representerer personer som det er oppnådd kon-

takt med, og som enten har gjennomført et intervju eller av ulike grunner ikke ønsket eller kunne delta i undersøkelsen.

De som har svart at de ikke ønsker eller av andre grunner ikke kan delta i undersøkelsen, representerer det aktive frafallet fra undersøkelsen. Frafallet kan deles i tre. For det første nekt, det vil si at respondenten oppgir at vedkommende ikke ønsker å delta i undersøkelsen av ulike grunner (prinsipielt imot å svare på undersøkelser, undersøkelsen tar for lang tid med mer). Den totale nekten utgjorde 819 personer. For det andre var 73 personer ikke mulig å nå i intervjuperioden (bortreist, på ferie og så videre) eller var flyttet fra adressen telefonen var registrert på. Til slutt er det en «annet»-kategori som omfatter personer som ikke kan delta i undersøkelsen på grunn av språkproblemer eller fordi de er fysisk eller mentalt forhindret fra å gjennomføre et intervju. I annet-kategorien inngår også intervjuer som har blitt avbrutt underveis. Totalt var det 191 som ikke ble med i undersøkelsen av disse andre grunnene. Det totale aktive frafallet i undersøkelsen er dermed på 1083 personer.

Tabellen under gir en samlet oversikt over frafallet.

Oversikt over frafall

Totalt i bruttoutvalget	4444
Manglende registrering av telefonnummer	359
Feil registrering av telefonnummer	219
Ubenyttede telefonnummer	1733
Nettoutvalg	2133
Nekt	819
Ikke mulig å nå i intervjuperioden	73
Annet	191
Totalt frafall	1083
Antall intervjuer	1050

Vedlegg 2 – Spørreskjema

Skjema uføretrygdede

God dag mitt navn er ... Jeg ringer fra Norsk Statistikk angående en undersøkelse forskningstiftelsen Fafo gjør for Arbeids- og velferdsdirektoratet. Er det mulig å få snakke med <NAVN PÅ RESPONDENT>

NÅR RETT PERSON ER I TELEFONEN

Goddag mitt navn er ... Jeg ringer fra Norsk Statistikk angående en undersøkelse forskningstiftelsen Fafo gjør for Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Undersøkelsen omhandler arbeidssøker og -muligheter for uførepensjonister. Du skal ha mottatt et brev fra Fafo om denne undersøkelsen. Har du mulighet til å sette av 10 minutter til å svare på noen spørsmål om dette?

INTRO:

Først har jeg noen spørsmål om din uføregrad og arbeidserfaring.

1. Er du helt eller er du delvis ufør?
 1. Helt ufør
 2. Delvis ufør
2. Hvor mange års arbeidserfaring har du før du ble helt eller delvis uførepensjonist?
NOTER ANTALL ÅR
99=IKKE SIKKER
0=INGEN ARBEIDSERFARING

HVIS ARBEIDSERFARING FØR UFØREPENSJONIST. DVS. STILLES KUN DERSOM SPØRSMÅL 2 IKKE ER LIK 0 ELLER 99

3. Var din siste jobb før du ble uførepensjonist i heltidsstilling eller deltidsstilling?

1. Heltid
2. Deltid

HVIS ARBEIDSERFARING FØR UFØREPENSJONIST DVS. STILLES KUN DERSOM SPØRSMÅL 2 IKKE ER LIK 0 ELLER 99

4. Om du ser tilbake på din yrkeskarriere før du ble uførepensjonist, vil du si du hovedsakelig har jobbet heltid eller deltid?

1. Heltid
2. Deltid
3. Både heltid og deltid

HVIS ARBEIDSERFARING FØR UFØREPENSJONIST DVS. STILLES KUN DERSOM SPØRSMÅL 2 IKKE ER LIK 0 ELLER 99

5. I din siste jobb før du ble helt eller delvis uførepensjonist arbeidet du i offentlig sektor, privatisert/fristilt offentlig selskap eller i privat sektor?

1. Offentlig

2. Privatisert/fristilt offentlig selskap
3. Privat

HVIS ARBEIDSERFARING FØR UFØREPENSJONIST DVS. STILLES KUN DERSOM SPØRSMÅL 2 IKKE ER LIK 0 ELLER 99

6. Hvilket yrke hadde du i din siste jobb før du ble helt eller delvis uførepensjonist?

1. Kontoryrker, saksbehandling
2. Salgs- og serviceyrker (varehandel, hotell og restaurant o.l.)
3. Manuelt arbeid (håndverk, industri, jordbruk, fiske o.l.)
4. Transport
5. Undervisning
6. Helse- og omsorgsyrker
7. Andre yrker__NOTER

HVIS ARBEIDSERFARING (DVS. STILLES KUN DERSOM SPØRSMÅL 2 IKKE ER LIK 0 ELLER 99) OG DELVIS UFØREPENSJONIST (2 PÅ SPØRSMÅL 1)

7. Har du den samme jobben i dag som du hadde før du ble uførepensjonist, i så tilfelle jobber du med de samme arbeidsoppgavene eller med andre arbeidsoppgaver?

1. Ja, med de samme arbeidsoppgaver
2. Ja, men med andre arbeidsoppgaver
3. En kombinasjon av samme og andre arbeidsoppgaver
4. Nei, har en annen jobb

8. Hva er din høyeste fullførte utdanning?
LES OPP OM NØDVENDIG

1. Grunnskole, Folkeskole
2. Videregående skole – allmennfaglig, gymnas, handel og kontor
3. Videregående skole – yrkesretning med fagbrev
4. Videregående skole – yrkesretning uten fagbrev
5. Universitet eller høyskole - lavere grad
6. Universitet eller høyskole - høyere grad
7. IKKE LES Ikke sikker

Egenvurdering av funksjonsevne

INTRO:

Jeg vil nå stille deg noen spørsmål om din egen vurdering av din helsesituasjon.

De følgende spørsmålene gjelder mer varige problemer, vi tenker altså ikke på helt forbigående problemer du eventuelt har akkurat nå.

9. I hvor stor grad har du problemer med å konsentrere deg eller huske ting? Vil du si...
MED VARIG MENES AT PROBLEMET HAR VART ELLER FORVENTES Å
VARE MINST SEKS MÅNEDER

1. I stor grad
2. I noen grad

3. I liten grad
 4. Ikke i det hele tatt
 5. Ubesvart
10. Kan du gå i trapper opp og ned en etasje uten å hvile?
MED VARIG MENES AT PROBLEMET HAR VART ELLER FORVENTES Å
VARE MINST SEKS MÅNEDER
1. Ja
 2. Nei
 3. Ubesvart
11. Kan du uten vansker bære en gjenstand på 5 kilo over en kortere strekning, si 10 meter?
MED VARIG MENES AT PROBLEMET HAR VART ELLER FORVENTES Å
VARE MINST SEKS MÅNEDER
1. Ja
 2. Nei
 3. Ubesvart
12. Kan du uten vansker gå en 5 minutters tur i noenlunde raskt tempo?
MED VARIG MENES AT PROBLEMET HAR VART ELLER FORVENTES Å
VARE MINST SEKS MÅNEDER
1. Ja
 2. Nei
 3. Ubesvart
13. Har du på grunn av varige helseproblemer eller funksjonshemming....
MED VARIG MENES AT PROBLEMET HAR VART ELLER FORVENTES Å
VARE MINST SEKS MÅNEDER
- a. Vansker med å delta i organisasjons- eller foreningsliv? Vil du si...
 - b. Vansker med å delta i andre fritidsaktiviteter? Vil du si...
 - c. Vansker med å få kontakt med eller snakke med andre mennesker? Vil du si...
1. Det er ikke mulig
 2. Det er svært vanskelig
 3. Det er noe vanskelig
 4. Det er ikke vanskelig
 5. Ubesvart
14. Nå vil jeg lese opp noen plager og problemer som man av og til har, jeg vil at du skal
angi hvor mye hvert enkelt problem har plaget deg eller vært til besvær i løpet av de
siste 14 dagene.
- a. Nervøsitet indre uro
LES OPP
 - b. Stadig redd eller engstelig

- LES OPP
- c. Følelse av håpløshet med tanke på framtiden
LES OPP OM NØDVENDIG
- d. Nedtrykt, tungsindig
LES OPP OM NØDVENDIG
- e. Mye bekymret eller urolig
LES OPP OM NØDVENDIG
1. Ikke plaget
 2. Litt plaget
 3. Ganske mye plaget
 4. Veldig mye plaget
 5. Ubesvart

Kjennskap til tiltak for reaktivisering

- 15a. Det er innført en del tiltak fra det offentlige for at uførepensjonister skal ha mulighet til å komme helt eller delvis tilbake i arbeid eller øke arbeidsmengden. Kjenner du til noen av disse tiltakene, i så tilfelle hvilke tiltak kjenner du til?
IKKE LES OPP FLERE SVAR MULIG
1. Rett til å få tilbake pensjonen 5 år fram i tid
 2. De over 60 år kan jobbe så mye de vil uten at det påvirker uføregraden
 3. Forsøkordning med uførepensjon som lønnstilskudd (gjelder kun for fylkene Hedmark, Rogaland, Troms, Telemark og Sør-Trøndelag)
 4. Med utviding av arbeidsinnsatsen kan det gis uføreytelse med en uføregrad ned til 20 prosent
 5. Gunstig beregning av uføregrad der man kan være i arbeid uten at uføregraden, og dermed uførepensjonen, settes tilsvarende ned
 6. Annet__NOTER
 7. Kjenner ikke til noen tiltak
- 15b. Har du blitt kalt inn til samtale med trygdekontoret eller A-etat for å diskutere muligheten til helt eller delvis å komme tilbake i arbeid?
NB! TRYGDEKONTORET OG A-ETAT ER FRA SOMMEREN 2006 SLÅTT SAMMEN TIL EN ETAT MED NAVNET NAV
1. Ja
 2. Nei
 3. Ikke sikker
- HVIS JA PÅ SPØRSMÅL 15b
- 15c. I hvilken grad synes du kontakten med trygdekontoret/A-etat bidro til at du kunne komme helt eller delvis tilbake i arbeid? Bidro det i...
LES OPP 1-5
1. Svært stor grad
 2. Ganske stor grad

3. Verken stor eller liten grad
4. Ganske liten grad
5. Svært liten grad
6. IKKE LES Ikke sikker

Arbeidsønsker og muligheter

SPØRSMÅL 16 – 19 SKAL KUN GÅ TIL HELT UFØRE, DVS DE SOM HAR SVART 1 PÅ SPØRSMÅL 1

16. Har du vurdert å gå helt eller delvis tilbake i lønnet arbeid?
HVIS JA LES OPP 1-2
 1. Ja, helt
 2. Ja, delvis
 3. Nei
 4. Ikke sikker
 5. Er delvis i arbeid i dag
17. Jeg skal nå lese opp noen påstander om muligheter og hindringer for å komme tilbake i arbeid. Jeg vil vite hvor enig eller uenig du er i disse påstandene, svar på en skala fra 1 til 5 der 1 betyr helt uenig og 5 helt enig

ROTÉR SPØRSMÅLENE

- a. Det er lite tilgang på arbeid som er tilpasset min situasjon der jeg bor
- b. Jeg har ikke riktig utdanning eller kompetanse for å ta en jobb som jeg har mulighet til å utføre
- c. Arbeidsgivere er ikke interessert i å ta inn folk som er uføretrygdde
- d. Det offentlige, som arbeidskontor og trygdekantor, er mer opptatt av å drive kontroll og at de ikke skal gjøre feil enn å hjelpe uføretrygdde tilbake i arbeid
- e. Dersom jeg tar arbeid kan jeg miste retten til uføretrygd
- f. Jeg får så å si ingenting igjen økonomisk ved å ta arbeid
- g. Med de riktige tilpasningene hos arbeidsgiver kan jeg komme helt eller delvis tilbake i arbeid
- h. Jeg har fått god informasjon fra offentlige myndigheter (arbeidskontor, trygdekantor o.a) om reglene som gjelder for å helt eller delvis å ta lønnet arbeid
- i. Jeg er for syk til at arbeid er aktuelt
- j. Jeg er nå for gammel til at arbeid er aktuelt (over 60 år eller nærmer seg off. pensjonsalder)
- k. Jeg har vært uføretrygdet i så mange år at en tilbakevending til arbeid vil være svært vanskelig
- l. Jeg er redd for å bli opplevd som en belastning for arbeidsgiver om jeg er i jobb
- m. Jeg er redd for å bli opplevd som en belastning for kollegaer om jeg er i jobb
1. Helt uenig

- 2.
- 3.
- 4.
5. Helt enig
6. IKKE LES Ikke sikker

18. Hva vil du si er den viktigste hindringen for at du skal kunne komme helt eller delvis tilbake i arbeid?
NOTÉR ÅRSAK

19. Alt i alt hvor stor eller liten sannsynlighet vil du si det er for at du i løpet av de nærmeste 2 årene kommer til å gå helt eller delvis tilbake til lønnet arbeid?
LES OPP 1-5

1. Svært sannsynlig
2. Ganske sannsynlig
3. Verken sannsynlig eller usannsynlig
4. Ganske usannsynlig
5. Svært usannsynlig
6. Ikke sikker

SPØRSMÅL 20 TIL 23 SKAL KUN GÅ TIL DE SOM ER DELVIS UFØRE, DVS. SVART 2 PÅ SPØRSMÅL 1

20. Har du vurdert å øke tiden du er i lønnet arbeid, dvs redusere uføregraden og øke arbeidstiden?
1. Ja
 2. Nei
 3. Ikke sikker
21. Jeg skal nå lese opp noen påstander om muligheter og hindringer i forhold til å øke arbeidsmengden. Jeg vil vite hvor enig eller uenig du er i disse påstandene, svar på en skala fra 1 til 5 der 1 betyr helt uenig og 5 helt enig

ROTÉR SPØRSMÅLENE

- a. Det er lite tilgang på arbeid som er tilpasset min situasjon i virksomheten
- b. Hadde jeg hatt en annen utdanning/kompetanse ville det vært lettere å øke arbeidsmengden
- c. Min arbeidsgiver er ikke interessert i at jeg skal øke min arbeidsmengde
- d. Det offentlige, som arbeidskontor og trygdekontor, er mer opptatt av å drive kontroll og at de ikke skal gjøre feil enn å hjelpe uføretrygdete tilbake i arbeid
- e. Dersom jeg øker arbeidsmengden kan jeg miste retten til uføretrygd
- f. Jeg får så å si ingenting igjen økonomisk ved å øke arbeidsmengden ytterligere
- g. Med de riktige tilpasningene hos arbeidsgiver har jeg mulighet til å øke min arbeidsmengde
- h. Jeg har fått god informasjon fra offentlige myndigheter, som arbeidskontor, trygdekontor, om reglene som gjelder for å øke arbeidsinnsatsen

- i. Jeg er for syk til å kunne utføre mer arbeid enn jeg gjør i dag?
 - j. Jeg er ikke alltid i stand til å utføre alle arbeidsoppgaver som tillegg
stillingen, og ønsker ikke å belaste arbeidsgiver med å be om økt deltidsprosent
 - k. Jeg er ikke alltid i stand til å utføre alle arbeidsoppgaver som tillegg
stillingen, og ønsker ikke å belaste kollegaer med å be om økt deltidsprosent
 - 1. Uføretrygden er så lav at jeg føler meg tvunget til å jobbe litt ved siden av
 - 1. Helt uenig
 - 2.
 - 3.
 - 4.
 - 5. Helt enig
 - 6. Ikke sikker
22. Hva vil du si er den viktigste hindringen for at du skal kunne øke din deltidsprosent?
NOTÉR ÅRSAK
23. Alt i alt hvor stor eller liten sannsynlighet vil du si det er for at du i løpet av de
nærmeste 2 årene kommer til å øke din deltidsprosent?
LES OPP 1-5
- 1. Svært sannsynlig
 - 2. Ganske sannsynlig
 - 3. Verken sannsynlig eller usannsynlig
 - 4. Ganske usannsynlig
 - 5. Svært usannsynlig
 - 6. Ikke sikker

Det var alle spørsmålene jeg hadde, takk for at du tok deg tid til å svare på dem!

Vedlegg 3 – Hvem er de uføre, tabeller bakgrunnskjenntegn

Yrkesfordeling når det gjelder siste jobb før man ble tilkjent uførepensjon. I prosent (N = 1050)

Kontoryrker, saksbehandling	20
Salgs- og serviceyrker (varehandel, hotell og restaurant o.l.)	18
Manuelt arbeid (håndverk, industri, jordbruk, fiske o.l.)	32
Transport	4
Undervisning	6
Helse- og omsorgsyrker	17
Andre yrker	3
Totalt	100

Om de som er delvis uføre har den samme jobben i dag som de hadde før de ble uførepensjonist. I prosent (N = 262)

Ja, med de samme arbeidsoppgaver	35
Ja, men med andre arbeidsoppgaver	12
En kombinasjon av samme og andre arbeidsoppgaver	12
Nei, har en annen jobb	41
Totalt	100

Høyeste fullførte utdanning. I prosent. (N= 1050)

Grunnskole, folkeskole	31
Videregående skole - allmennfaglig, gymnas, handel og kontor	17
Videregående skole - yrkesretning med fagbrev	15
Videregående skole - yrkesretning uten fagbrev	15
Universitet eller høyskole - lavere grad	14
Universitet eller høyskole - høyere grad	8
Ikke sikker	1
Totalt	101

Fysisk kapasitet. I prosent (N = 1050)

Ikke redusert fysisk kapasitet	56
Noe redusert fysisk kapasitet	26
Redusert fysisk kapasitet	19
Totalt	101

Symptomer på psykiske plager. I prosent (N = 1050)

Hyppige symptomer på psykiske plager	9
Noen symptomer på psykiske plager	30
Få eller ingen symptomer på psykiske plager	61
Totalt	100

Primærdiagnose. I prosent (N = 1050)

Nervøse lidelser	22
Hjerte- og karsykdommer	8
Sykdom i skjelett- og muskelsystemet	40
Andre sykdommer og skader	30
Totalt	100

År for tilkjenning av uføreytelse. I prosent (N = 1050)

1999 eller tidligere	46
2000-2003	34
2004-2005	20
Totalt	100

Reaktivisering av uførepensjonister

Antall personer som mottar uførepensjon har de siste 25 årene vært stadig økende. Ved utgangen av 2006 var det nær 330 000 personer som mottok uførestønad. Antall uføre, som andel av befolkningen, lå på slutten av 1980-tallet rundt 6 prosent, mens de i 2005 utgjorde 11 prosent. Økningen i antall uføre har skjedd til tross for at det fra det offentliges side har vært satset mer og mer ressurser på å redusere både tilgangen til uførepensjon og på reaktivisering av de som faktisk har blitt tilkjent en uføreytelse.

Hensikten med denne rapporten er å kartlegge hva de uførepensjonerte selv mener om muligheten for reaktivisering og hvilke hindringer som ligger i veien for en sterkere tilknytning til arbeidslivet. Basis for rapporten er en utvalgsundersøkelse blant uførepensjonister som er tilkjent uførestønad i perioden 1991–2005.

Hovedproblemstillingene som blir kartlagt i rapporten er:

- Hvor mange og hvilke grupper av uførepensjonister har vurdert å komme helt eller delvis tilbake i arbeid?
- Hvordan vurderer de uførepensjonerte selv sannsynligheten for å endre sin tilknytning til arbeidsmarkedet?
- Hvilke barrierer/hindringer kan sies å være til stede i arbeidsmarkedet, i trygdesystemet, eller hos den enkelte uførepensjonist, slik at de ikke ønsker, har evne eller får mulighet til å jobbe?